

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

кафедра дошкільної педагогіки і психології

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ АДЕКВАТНОЇ
САМООЦІНКИ В СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

Виконала:

Никитченко Аліна Василівна

магістрантка спеціальності 012 Дошкільна освіта
ОПП Дошкільна освіта

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент
С. А. Тітаренко

Допущено до захисту
«23» листопада 2021 р.

Завідувач кафедри

Л.П. Загородня
(підпис) (ініціали, прізвище)

Дата захисту: «__» _____ 20__ р.

Національна оцінка _____

Кількість балів: _____ Оцінка ECTS _____

Підписи членів ДЕК:

Глухів - 2021

Зміст

Вступ.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ САМООЦІНКИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	10
1.1. Основні напрями вивчення самооцінки в працях вітчизняних і зарубіжних психологів і педагогів	10
1.2. Особливості формування адекватної самооцінки у дітей старшого дошкільного віку.....	187
1.3. Психолого-педагогічні умови формування адекватної самооцінки у дітей старшого дошкільного віку	28
Висновки до розділу 1.....	39
Розділ 2. Експериментальна робота з впровадження психолого- педагогічних умов формування адекватної самооцінки у дітей старшого дошкільного віку.....	38
2.1. Визначення рівня сформованості адекватної самооцінки у дітей старшого дошкільного віку	40
2.2. Формування адекватної самооцінки у дітей старшого дошкільного віку.....	55
2.3. Аналіз результатів роботи з формування адекватної самооцінки у дітей старшого дошкільного віку	64
Висновки до розділу 2.....	10
Загальний висновок	73
Список використаних джерел.....	76
ДОДАТКИ	82

Вступ

Актуальність теми. Дошкільне дитинство – дуже важливий віковий період в житті дитини, в процесі якого відбувається формування особистості, первинне пізнання навколишнього світу та людських стосунків, ускладнення і усвідомлення переживань, збагачення новими почуттями і мотивами емоційно-почуттєвої сфери. У дошкільному віці вперше з'являється система супідрядних мотивів, що утворюють єдність особистості, і саме тому його слід вважати періодом початкового фактичного формування особистості. Тому питання цілісного розвитку дитини як особистості є однією з головних цілей дошкільної освіти на сучасному етапі.

У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Законі України «Про освіту» [16], Законі «Про дошкільну освіту» [15], Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні [3] одним з основних завдань є збереження і зміцнення фізичного, психічного і духовного здоров'я дитини, наголошується на посиленні уваги педагогів щодо формування в ранньому онтогенезі довіри до своїх можливостей, упевненості в собі як однієї з базових якостей особистості, самосвідомості, оптимістичного світосприйняття, ціннісного самоствавлення, самооцінки. Розвиток особистості має передусім базуватися на вихованні у дитини почуття власної гідності, поваги до себе, усвідомлення власної самоцінності, віри у свої сили.

Одним із аспектів розвитку особистості дитини-дошкільника є становлення у неї самооцінки, адже саме цей феномен психіки забезпечує регуляцію людиною своєї діяльності та поведінки в суспільстві. Самооцінка становить основу формування самоствавлень індивіда, тому наявність у дитини повних, чітких, і, найголовніше, адекватних уявлень про себе є необхідною передумовою її особистісного зростання та психічного розвитку.

Базова програма розвитку дитини дошкільного віку чітко окреслює основні очікування суспільства, що пов'язані, насамперед, з формуванням життєздатної, гнучкої, свідомої, творчої, самоцінної людини. Саме в дитинстві

зкладається фундамент для формування повноцінної особистості. Старший дошкільний вік – важливий етап у розвитку дитини, період долучення її до загальнолюдських цінностей та встановлення більш складних взаємин з оточуючими людьми. Цей вік є сензитивним періодом для становлення самооцінки, оскільки в даному періоді диференціюються ставлення дитини до себе і оточуючих, формується самооцінка успішності власної пізнавальної діяльності й міжособистісної взаємодії, що є важливою складовою формування особистісної готовності дитини до навчання та суспільної діяльності [42].

Аналіз психолого-педагогічної та спеціальної літератури дозволяє зробити висновок, що дослідженню адекватної самооцінки дітей дошкільного віку, зокрема у старших дошкільників присвячені багаточисленні доробки психологів, педагогів, лікарів, які розглядали самооцінку як основний компонент самосвідомості людини, як оцінку самої себе, як обов'язкову умову реалізації самоконтролю та самовдосконалення. Вивченню специфіки самооцінки дітей дошкільного віку присвячені спеціальні дослідження О. Кононко, О. Савченка, О. Винославської та ін. Зокрема, у дослідженні О.Савченка самооцінка розглядається як оцінка людиною самої себе. На думку автора, самооцінка виконує регулятивну і захисну функції, є центральним компонентом “Я концепції” [48].

О. Винославська досліджує самооцінку як обов'язкову умову реалізації двох важливих станів регулятивної поведінки: самоконтролю та самовдосконалення [45]. За О. Винославською, самооцінка сприяє становленню самосвідомості: дитина починає глибше усвідомлювати свої дії та вчинки, поведінку взагалі, намагається відповідати вимогам дорослих до її поведінки й особистісних якостей. Важливою умовою формування адекватної самооцінки дітей старшого дошкільного віку є точна і аргументована оцінка діяльності, поведінки дитини дорослими. Оцінка дорослого повинна відігравати стимулюючу роль, мобілізувати зусилля дитини на отримання бажаного результату [45].

У роботах О. Кононко досліджуються умови розвитку самооцінки дитини дошкільного віку, зв'язок самооцінки з мотивацією та домаганнями як показниками ціннісного ставлення до себе у контексті досліджень ігрової діяльності дошкільників, розвитку їх самостійності та активності в ситуаціях успіху чи невдачі [20].

В. Семиченко, С. Тищенко зазначають, що найбільш негативний вплив на розвиток особистості дошкільника чинить неадекватно занижена самооцінка або адекватна, наближена до заниженої самооцінка, оскільки гальмує активність, продукує розвиток невпевненості в собі, невміння ставити цілі і досягати їх [11].

Вітчизняні дослідники І. Бех, О. Кононко, Т. Поніманська, І. Печенко, та зарубіжні – Н. Ключова, Р. Овчарова, С. Козлова активно досліджували проблеми соціально-впевненої поведінки дітей.

Цікавим є відображення психологічних особливостей формування самооцінки старших дошкільників в умовах ігрової діяльності в дослідженнях Н. Анкудінової, Д. Ельконіна, Г. Тагієвої, С. Тищенко і Л. Уманець. Вплив самооцінки на розвиток мислення дітей старшого шкільного віку досліджувались в роботах О. Главінської, А. Ліпкіної, М. Мамажанова, М. Неймарк, М. Резніченко, Л. Рибак, Є. Серебрякової, Я. Шакенової, Я. Шараги. Психологічні умови розвитку само ставлення, самоповаги та впливи пізнавальної активності на формування самооцінки висвітлені в роботах Н. Дятленко, І. Литвиненко.

У доробках зарубіжних психологів самооцінка розглядається як компонент „ідеї Я”, що формується під впливом оточення. (Дж. Мід, Т. Шибутані). Р. Бернс, К. Роджерс відмічають тотожність самооцінки з ціннісним ставленням, самоповагою, вважаючи її як структурним компонентом Я-концепції в контексті понять „Я” і „внутрішній світ”. За Х. Маркусом відображення і оцінка себе є багатоетапним процесом, який дитина опановує за участі значущих дорослих [46].

Таким чином, здійснений аналіз літературних джерел показав, що проблема самооцінки у фаховій психолого-педагогічній літературі не є новою. У роботах українських та зарубіжних вчених досліджуються різні аспекти даного феномену, особливості становлення самооцінки на різних вікових етапах, зокрема в сензитивному періоді – старшому дошкільному віці. За ствердженнями вітчизняних науковців, особистісний та діяльнісний аспекти психічного розвитку дитини є найважливішими, і такими, що не існують окремо один від одного, а узгоджені між собою і відбуваються на основі мисленнєвих процесів.

Однак, як свідчить аналіз психолого-педагогічної теорії і практики питання розвитку адекватної самооцінки у дітей дошкільного віку потребує ґрунтовного дослідження, оскільки у науковій літературі відсутня єдина думка щодо сутності адекватної самооцінки та її чинників розвитку у дітей старшого дошкільного віку. Вимагають конкретизації педагогічні умови оптимізації освітнього процесу дошкільного закладу та сім'ї з метою розвитку у дітей адекватної самооцінки; залишається актуальною проблема розробка методів, форм та засобів ефективного розвитку у старших дошкільників позитивних уявлень про себе, адекватної самооцінки, адже фактор низької самооцінки може мати такі наслідки, як поява тривожності, невпевненості в собі, сором'язливості, що ускладнюватиме в майбутньому адаптацію дитини в новому соціальному середовищі.

Самооцінка – це оцінка особистістю самої себе, своїх можливостей, якостей, місця серед інших людей і їх ставлення до неї. Самооцінка – це особливе утворення самосвідомості особистості, яке виступає важливим внутрішнім механізмом саморегуляції поведінки і діяльності, формується в процесі діяльності і спілкування дитини з іншими людьми і є результатом інтегральної роботи в сфері самопізнання і емоційно-ціннісного самоствавлення особистості [49].

Самооцінка за своєю психологічною природою є складним феноменом, поєднаним безліччю зв'язків і відносин з усіма психічними утвореннями

особистості і виступає в якості важливої детермінанти всіх форм і видів її діяльності та спілкування. Початкове вміння оцінювати себе закладається в ранньому дитинстві, а його розвиток і вдосконалення відбувається протягом усього життя людини.

Самооцінка дозволяє зберегти стійкість особистості незалежно від мінливості життя, забезпечуючи можливість залишатися самим собою. Обрання для проведення нашого дослідження дошкільного віку є не випадковим, оскільки він є періодом початку усвідомлення дитиною себе, своїх потреб і мотивів у сфері людських відносин. Тому вкрай необхідно саме в цей період закласти фундамент для формування диференційованої адекватної самооцінки. Усе це навчить дитину правильно оцінювати себе, реально розглядати свої можливості до задач і вимог соціального середовища, відповідно до цього самостійно ставити перед собою цілі і завдання. Від того, як дитина до себе ставиться, буде залежати її подальший розвиток: якщо у дошкільника занижена самооцінка, він не зможе досягати бажаних результатів у виконанні тієї чи іншої діяльності, завищена самооцінка також не завжди є позитивним показником розвитку.

Враховуючи відсутність єдиного наукового підходу щодо сутності адекватної самооцінки та її чинників розвитку у дітей старшого дошкільного віку та суспільну потребу у впевненому у собі випускникові дошкільного навчального закладу, здатного вирішувати інтелектуальні й особистісні завдання, спираючись на почуття власної гідності, поваги до себе, усвідомлення власної самоцінності та віри у свої сили, нами обрана тема магістерського дослідження **Психолого-педагогічні умови формування адекватної самооцінки у дітей старшого дошкільного віку.**

Мета дослідження – полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективних педагогічних умов та методики розвитку адекватної самооцінки у дітей старшого дошкільного віку в освітньому процесі дошкільного навчального закладу.

Об'єкт дослідження – процес розвитку адекватної самооцінки у дітей

старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – ефективні педагогічні умови та методика розвитку адекватної самооцінки у дітей старшого дошкільного віку.

Гіпотеза дослідження: ефективність розвитку адекватної самооцінки у дітей старшого дошкільного віку в дошкільному закладі освіти підвищиться за умов:

– збагачення знань дітей про справедливу-несправедливу оцінку та її роль у житті;

– вправлення дошкільників в умінні виробляти справедливі судження, аргументувати та відстоювати їх;

– сприяти оволодінню та використанні педагогами сучасних технологій формування адекватної самооцінки у дітей старшого дошкільного віку у взаємодії з дорослими та однолітками.

Завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури з проблеми розвитку адекватної самооцінки у дітей дошкільного віку.

2. Розробити критерії, показники та визначити рівні адекватної самооцінки у дітей старшого дошкільного віку.

3. Розробити та перевірити ефективність системи педагогічної роботи з розвитку адекватної самооцінки у дітей старшого дошкільного віку в освітньому процесі закладу дошкільної освіти.

4. Розробити практичні рекомендації для вихователів і для батьків щодо розвитку адекватної самооцінки у дітей старшого дошкільного віку.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз, узагальнення, синтез, систематизація наукових даних; емпіричні: спостереження, констатувальний, формувальний та контрольний експерименти; методи математичної статистики, узагальнення даних: кількісна і якісна обробка та інтерпретація даних.

Наукова новизна: розроблено систему роботи щодо впровадження психолого-педагогічних умов з розвитку адекватної самооцінки у дітей старшого дошкільного віку у процесі взаємодії з найближчим оточенням.

Теоретичне значення дослідження: досліджені методичні та теоретичні основи, пов'язані з обґрунтуванням ефективних психолого-педагогічних умов розвитку адекватної самооцінки старших дошкільників у процесі взаємодії з близьким оточенням.

Практичне значення дослідження: полягає в можливості використання розроблених педагогічних технологій для розвитку адекватної самооцінки, профілактичної та корекційної роботи з дітьми старшого дошкільного віку у випадку порушень самооцінки, як зниження, так і підвищення її рівня; використання критеріїв та показників для аналізу та оцінки емоційно-психічного стану дітей старшого дошкільного віку.

Дослідно-експериментальна робота здійснювалася в три етапи.

На першому етапі – здійснено аналіз психологічної, педагогічної, спеціальної літератури з проблеми дослідження, розроблено методику експериментальної роботи, проведено констатувальний експеримент.

На другому етапі – відбувався формувальний експеримент. Здійснювалася експериментальна перевірка ефективності системи роботи з розвитку адекватної самооцінки в дітей старшого дошкільного віку.

На третьому етапі – проведено контрольний зріз, здійснено узагальнення й систематизацію наукової інформації, результатів дослідно-експериментальної роботи.

Експериментальна база дослідження. Експериментальне дослідження проводилося на базі Глухівського дошкільного навчального закладу (ясла-садок) «Ромашка» Глухівської міської ради Сумської області

Структура роботи. Магістерська робота складається: зі вступу, двох розділів, рекомендацій, висновків, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ САМООЦІНКИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Основні напрями вивчення самооцінки в працях вітчизняних і зарубіжних психологів і педагогів

Самооцінка як психологічна категорія є важливою складовою поведінки особистості, яка впливає на формування образу соціальної дійсності, визначає якість контактів у соціумі, передбачає рівень довіри до різних джерел інформації, забезпечує виникнення зворотних зв'язків у всіх проявах взаємодії.

Самооцінка має важливе значення для різнобічного розвитку особистості, успішної навчальної діяльності, професійної орієнтації, вибору життєвого шляху та власного ставлення до дійсності. Від адекватного сприйняття особистістю свого «Я» та відсутності певних «деформацій» у ставленні до себе, залежить її майбутнє, вибір життєвого шляху та якість життя загалом.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з питання самооцінки дітей старшого дошкільного віку, вказує на те, що важливою якістю дитини, яка починає формуватися в цьому віці, є мотив досягнення успіху. Прояв самооцінки ні що інше, як ріст самостійності. Відповідно, самооцінка – оцінювання себе самої особою, зокрема власних можливостей, рис характеру, свого місця у світі, соціумі, що носить назву «Я – концепція» [51, с.118].

Для теоретичного обґрунтування завдань дослідження, нам необхідно розглянути і проаналізувати опорні поняття досліджуваної проблеми: самосвідомість, самопізнання, саморегуляція, самовідчуття, самооцінка, самолюбство, адекватність і неадекватність самооцінки, відносна самооцінка, образ Я, «Я-концепція».

У короткому психологічному словнику самооцінка визначається як основний структурний компонент самосвідомості людини, що відіграє вирішальну роль в її керуванні власною поведінкою. Самооцінка розвивається з раннього дитинства під впливом оцінок дорослих і спочатку охоплює

переважно уявлення дитини про власну зовнішність, певні фізичні якості [21, с.184].

У дослідженні питання самосвідомості самооцінці надається значення найбільш значущого, центрального, компонента, який вказує на унікальність явища, підкреслює суб'єктність, об'єднує когнітивний і емоційний елементи, пов'язаний з ціннісним ставленням до власного «Я», до результатів діяльності, моральних, розумових, суспільних і фізичних якостей і властивостей.. З самооцінкою пов'язуються функції оцінки самопізнання, що вбирають ціннісні аспекти ставлень особистості, специфіку розуміння нею самої себе [54, с. 256].

Самосвідомість, як одна із важливих показників індивідуально-особистісного розвитку людини, починає свій розвиток із самоспостереження, тобто спостереження спрямованого на себе, на самопізнання. У реальній життєдіяльності дошкільника самосвідомість проявляється в єдності окремих внутрішніх процесів – самопізнання, емоційно-ціннісного ставлення до себе і саморегулювання поведінки в різних формах взаємодії з людьми [6, с. 61].

Саморегуляція передбачає залучення результатів самопізнання та емоційно-ціннісного ставлення до себе. Так, О. Кононко зазначає, що саморегуляція – регуляція дитиною своєї поведінки і діяльності, яка відбувається на всіх етапах формування поведінки – від мотивації до власної оцінки кінцевого результату. Здатність дошкільника до довільної поведінки, що побудована на усвідомленні ним власних можливостей стає ознакою удосконалення регулятивної функції самосвідомості дитини [20, с. 63].

Самопізнання виявляється у безпосередньому русі дитини від одного знання до іншого, його уточнення, поглиблення, розширення. А. Проколієнко розглядав самопізнання як основу існування і вияву самосвідомості, на першому рівні самопізнання здійснюється через різні форми зовнішнього співвіднесення дитини самої себе з іншими людьми [42, с. 118].

Самовідчуття є підґрунтям для формування складніших форм самосвідомості, і з'являється тоді, коли дитина починає осмислено сприймати власні уявлення, почуття, думки, вольові процеси, мотиви діяльності і

поведінки. є самовідчуття [20, с. 62].

На основі самовідчуття, самопізнання, самоспостереження, саморегуляції формується самосвідомість. На думку багатьох вітчизняних і зарубіжних психологів самосвідомість – це можливість особистості бачити себе зі сторони, усвідомлювати своє місце серед інших, розуміти й оцінювати своє відношення до навколишньої дійсності, позиціонувати себе як незалежну індивідуальність, що має власні ідеї, поведінкові акти, почуття. Центральним компонентом самосвідомості і є самооцінка, яка зумовлює напрям і характер взаємовідносин індивідуума з навколишніми, його критичність, вимогливість до себе, ставлення до успіхів та невдач. Саме самооцінка, як зазначають Р. Бернс, І. Кон, А. Липкіна, суттєво визначає успішність та продуктивність діяльності дитини-дошкільника і ступінь вираженості у неї прагнення до особистісного зростання, набуття ним нових умінь, навичок та соціальних зв'язків [4, с. 121].

І. Чеснокова, досліджуючи феномен самооцінки, вказує, що дане утворення лежить в основі властивостей особистості, має відношення до всіх життєвих позицій і всієї системи оціночного ставлення до навколишнього світу, визначає та формує стиль поведінки й життєдіяльності дитини в подальшому розвитку [54]. Узагалі, самооцінка як особистісне утворення, зумовлює процес розвитку суб'єкта, визначаючи його напрямки. Людина, чия самооцінка висока, створює навколо себе атмосферу чесності, відповідальності, співпереживання, любові. Така людина відчуває себе важливою і потрібною, вона відчуває, що світ став кращим від фактору її існування. Тільки відчуваючи свою власну високу цінність, людина здатна бачити, приймати і поважати високу цінність інших людей [55, с. 98].

С. Рубінштейн вбачав в самооцінці, як компонента самосвідомості людини, в першу чергу стрижень особистості, який базується і на оцінці людьми індивіда, і на оцінюванні цим самим індивідом оточуючих. В основі самооцінки, на думку психолога, лежать цінності, які визначають на внутрішньо-особистісному рівні механізми саморегуляції і самоконтролю людиною своїх дій та вчинків [47, с. 131].

У малюка 5-7 років самооцінка формується насамперед, під впливом навчальної діяльності, тому значно залежить від оціночних суджень вихователя та взаємодії з однолітками (Н. Анкудінова, І. Дубровіна, А. Ліпкіна). Зокрема, А. Ліпкіна стверджувала, що самооцінка – це оцінка особистості самої себе, своїх можливостей, якостей і місця серед інших людей. Від самооцінки залежать взаємостосунки людини з оточуючими, її критичність, вимогливість до себе, ставлення до успіхів і невдач. Тим самим самооцінка впливає на ефективність діяльності людини і подальший розвиток її особистості [25].

У дослідженнях А. Ліпкіної, Л. Рибак розкриваються уявлення про параметри самооцінки: стійкість, адекватність та висота самооцінки, на основі відзначених параметрів будується класифікація самооцінки, виділяючи нестійку та стійку самооцінку, яка буває адекватна і неадекватна. Остання відображає помилкове уявлення людини про себе, буває завищеною чи заниженою [36].

Також, у наукових доробках А. Захарової, Т. Андрущенко зазначається, що у становленні самооцінки особливе значення мають підстави, на які спирається суб'єкт, оцінюючи себе, оскільки саме з їх специфікою зв'язаний рівень надійності самооцінки як механізму саморегуляції. Зокрема, А. Захарова займалася вивченням виникнення самооцінки, вона вважала, що в самооцінці відбиваються уявлення дитини про вже досягнуте, і про те, до чого вона прагне, її майбутні проекти, нехай ще не здійснені, але які вже відіграють значну роль у самореалізації її поведінки в цілому і діяльності зокрема [14, с. 76].

Педагог О. Савченко пропонує розглядати самооцінку як оцінку індивідом самого себе (зовнішності, здібностей, досягнень, особистих якостей). Вона вважає, що самооцінка виконує регулятивну і захисну функції, є центральним компонентом «Я-концепції», входить у структуру самосвідомості [49, с. 62].

У дослідженнях предметом вивчення яких є самооцінка досить часто, використовують термін «Я-концепція», що безпосередньо пов'язане з поняттям «самовідношення». Під даним поняттям дослідники позначають весь комплекс

знань індивідуума про власну особистість. А. Петровський, М. Ярошевський, виділяючи когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти особистості зазначають, що «Я – концепція» є цілісним утворенням, яке інтегрує весь життєвий досвід дитини, і є динамічною системою її уявлень про саму себе. Вчені стверджують, що цілісність образу «Я» забезпечується за рахунок гармонійного розвитку цих компонентів. Зміст образу «Я» відображає те, що людина вважає в собі найбільш значущим те, що на її думку, може відрізнити її від іншого [39, с. 99].

Проаналізувавши праці психологів Р. Бернса, І. Кона, К. Роджерса можна зазначити про те, що самооцінка – найважливіший компонент Я-концепції особистості, як цінність і значимість, якої людина наділяє як окремі сторони своєї особистості, поведінки і діяльності, так і себе в цілому. Самооцінка людини найчастіше розуміється як суб'єктивна оцінка нею своїх можливостей (сюди відносять фізичні, інтелектуальні, емоційно-вольові, комунікативні можливості), моральних якостей, свого ставлення до себе та інших, а також місця в соціумі [5, с. 333].

«Я-концепція», за Бернсом – це «сукупність всіх уявлень індивіда про себе разом з їх оцінкою» [4, с. 333-393]. У зв'язку з цим виділяють три змістові компоненти «Я-концепції»: «образ Я» – когнітивний аспект, уявлення особистості про самого себе; самооцінка – афективне оцінювання цього уявлення, яка може бути різної інтенсивності, оскільки конкретні якості «образу я» можуть викликати більш чи менш сильні емоції, що виникають у процесі їх прийняття; поведінкова реакція – певні дії, що можуть бути викликані «образом Я» і самооцінкою, реалізуються в продуктивній діяльності та спілкуванні з оточуючими [4, с. 333-393].

Таким чином, Р. Бернс вважає самооцінку засобом і умовою формування «Я-концепції», оскільки вона забезпечує ієрархію знань особистості про себе, а отже, в більш вузькому значенні «Я-концепція» і є самооцінка.

На думку К. Роджерса «Я-концепція» представляє собою цілісну систему оцінок себе, як суб'єкта власної життєдіяльності, динамічну систему уявлень

індивіда про себе, яку складається з усвідомлення своїх інтелектуальних, фізичних та інших якостей, а також самооцінка і суб'єктивне сприймання зовнішніх факторів. «Я-концепція» виникає як неминучий і завжди унікальний результат психічного розвитку в процесі соціальної взаємодії людей, як відносно стійкий, і в той же час такий, що піддається внутрішнім змінам і коливанням, психічний здобуток. «Я-концепція» людини є найскладнішим утворенням самосвідомості, що поєднує гностичні і ціннісні компоненти, включає як психологічний автопортрет, так і усвідомлення людиною морального змісту свого життя [46].

К. Роджерс дав наступне визначення поняттю «Я-концепція» – вона складається з уявлень про власні характеристики і здібності індивіда, уявлень про можливості його взаємодії з іншими людьми та з оточуючим світом, ціннісних уявлень, пов'язаних з об'єктами чи діями і уявлень про мету чи ідеї, які можуть мати позитивну чи негативну спрямованість [46].

І. Кон розглядав самооцінку як компонент самосвідомості. На його думку самосвідомість складається з трьох компонентів: активне “Я” (саморегуляція і самоконтроль), рефлексивне “Я” (самопізнання та самооцінка), пережите “Я” (процес самовідчуттів). Психолог зазначав: поняття “самосвідомості” є набагато ширшим і не може порівнюватися з набором різноманітних самооцінок; образ “Я” утворюється набагато раніше, ніж самооцінка [18].

Вивчення наукових джерел показує, що залежно від суб'єктивного характеру і реальних проявів у людей самооцінка поділяється на декілька видів. Зокрема, доктор психологічних наук О. Сергеєнкова виділяє:

- адекватна самооцінка – повною мірою відображає реальний стан речей;
- неадекватна самооцінка – необ'єктивне або надто критичне/некритичне оцінювання; водночас така самооцінка може бути завищеною (переоцінювання власних можливостей, чи особистісних рис), заниженою, (недооцінка рис та властивостей особистісного плану) [51, с. 56].

Характеристика ступеню адекватності самооцінки є однією з найбільш значущих, тому що виявляє відсутність чи наявність збігу між реальними

успіхами (на основі результатів діяльності та оцінки інших) із судженням суб'єкта про самого себе. Адекватна або дещо завищена самооцінка свідчить про гармонійний розвиток особистості; дуже завищена оцінка себе у порівнянні з реальними досягненнями в діяльності та поведінці свідчить про деформацію особистості. Занижена самооцінка породжує невпевненість у собі, відсутність належних вимог до себе, перешкоджає здійсненню саморегуляції і самовиховання, тому також не сприяє психічному розвитку [23].

Що стосується проявів самооцінки в старшому дошкільному віці, то дослідники стверджують, що вона починає утворюватися на рубежі раннього та дошкільного віку в процесі розвитку конкретних видів діяльності, при цьому наголошується на визначній ролі дорослого у формуванні самооцінки дітей дошкільного віку в спільній предметно-практичній діяльності та спілкуванні.

Дитячий психолог М. Лісіна поділяє самооцінку на загальну, абсолютну та відносну. Так, загальна самооцінка полягає у цілісному самоставленні дошкільника до себе як до значущого, приємного чи, навпаки, незначущого та неприємного індивіда; абсолютна самооцінка – виражає ставлення дошкільника до себе безвідносно до інших, без переживання того, чи приймають його в цілому, не порівнюючи зі сторонніми; відносна самооцінка виражає ставлення зростаючої особистості до себе порівняно з другими, передусім з однолітками [44, с. 5; 45].

В період дошкільного віку простежується перший етап прийняття малюком себе самого, своїх потреб і мотивів в світі людських відносин. Тому важливо в цей період закласти основи для формування адекватної самооцінки. Самооцінка дошкільнят в основному залежить від характеру і якості спілкування з дорослими. Для формування адекватної самооцінки дитини оцінні судження дорослих щодо діяльності і поведінки мають бути точними й аргументованими, відігравати стимулюючу роль, мобілізувати зусилля дитини на отримання результату.

Відповідно, можна зазначити, що адекватна самооцінка дитини – це не вроджена характеристика організму, а складне особистісне утворення, яке

підвладне процесам формування і становлення в структурі всіх особистісних характеристик дитини, якою вона буде, а головне, яке місце в суспільстві вона посягне.

Особливості та прояви адекватної самооцінки дітей дошкільного віку досліджував Б. Волков. Так, на його погляд, адекватна самооцінка – це самооцінка, яка виражається в реальному погляді на себе і власні досягнення, що дозволяє критично оцінювати свої можливості, ставити цілі і можливість їх реалізувати. Усе це дозволить дитині правильно оцінювати себе, реально розглядати свої можливості до вимог і завдань соціального оточення, у відповідності з цим самостійно ставити перед собою цілі і завдання, а головне - адекватно з ними справлятися [6, с. 123].

Досліджуючи соціально-емоційний розвиток особистості, О. Кононко стверджує що виявляючи своє адекватне ставлення до дошкільника, дорослі сприяють його орієнтуванню у найближчому оточенні, змушують реально дивитися на себе зі сторони, формують його оцінні еталони та знання про навколишній світ. Цим вони сприяють розвитку високої або низької самооцінки, викликають у дитини переживання, пов'язані із задоволенням або незадоволенням собою. На основі цього, у дитини може виникнути почуття самолюбства: виникає в результаті оцінки особистості людьми, що оточують, або її самооцінки. Оскільки самооцінка формується на основі зовнішніх оцінок, можна зазначити про те, що почуття самолюбства (честь, сором, гордість та інші) пов'язані з оціночним ставленням [20, с. 98].

Протягом дошкільного віку набуває особливого значення самосвідомість у житті підростаючої дитини: вона більш свідомо починає ставитися до своєї поведінки, переживань, думок; оволодіває елементарними уміннями надавати ціннісно-сміслову оцінку власних здатностей, чим далі тим більше намагається вдаватися до доцільних дій та вчинків; з'являється певне бачення себе як індивідуальності та суспільної істоти.

Отже, нами були проаналізовані основні поняття теми дослідження: самоспостереження, самосвідомість, саморегуляція, самовідчуття,

самопізнання, самолюбство, самооцінка, адекватна та неадекватна, відносна самооцінка, позитивна та негативна самооцінка, почуття самолюбства, «Я-концепція». Дані поняття тісно взаємопов'язані між собою та складають своєрідний причинно-наслідковий ряд, що відображає відповідні етапи формування самосвідомості та самооцінки у дітей дошкільного віку.

Зробивши аналіз досліджень представників зарубіжних теорій, у яких відображено проблему виникнення й функціонування самооцінки, ми можемо зробити висновок, що в них підкреслюється переважна роль у виникненні і розвитку самооцінки факторів або спілкування з оточуючими, або власної діяльності суб'єкта; а також відзначається акцентування емоційної або когнітивної складової самооцінки. У дослідженнях вітчизняних науковців відзначається, що самооцінка за своєю природою є соціальним феноменом, який функціонує як компонент самосвідомості й важливе утворення особистості. Вона представляє собою форму відображення людиною самої себе як особливого об'єкта пізнання і залежить від прийнятих нею цінностей, її особистісної сутності, міри її орієнтації на суспільно вироблені вимоги до поведінки й діяльності.

Узагальнення результатів аналізу наукової літератури дало нам змогу розглянути самооцінку як цінність, що приписується особистістю собі або своїм окремим якостям. Основним критерієм оцінювання виступає система особистісних структур особистості. Самооцінка виконує наступні функції: регуляторну, згідно якої відбувається розв'язання задач особистісного вибору, і захисну, яка забезпечує відносну незалежність і стабільність особистості. Значну роль у формуванні самооцінки відіграють оцінки оточуючих і власні досягнення індивіда.

1.2. Особливості формування адекватної самооцінки у дітей старшого дошкільного віку

Дошкільний вік – це період активних змін самосвідомості дитини, саме

тому він виступає важливою передумовою формування самооцінки дитини і є сприятливим для зародження її адекватності. Аналіз і узагальнення наукових доробок щодо вивчення проблеми формування самооцінки дошкільників показав, що самооцінка є найбільш значущою складовою самосвідомості.

Самооцінка – це оцінка особистістю самої себе, своїх якостей, особливостей, відчуттів, можливостей, мотивів і наслідків своєї поведінки, місця у світі, ставлення її до інших людей і їх ставлення до неї тощо. Самооцінка є результатом розвитку сфери самопізнання і емоційно-ціннісного ставлення до себе. Це особливе утворення самосвідомості, яке виступає внутрішнім механізмом саморегуляції поведінки і діяльності, і формується в процесі діяльності і спілкування дитини з оточуючими її людьми на певному віковому етапі розвитку.

Формування адекватної самооцінки – найважливіший фактор розвитку особистості дитини, що є одним з показників готовності дітей до взаємодії з людьми, входження в соціум, систематичного навчання, відстоювання власної точки зору тощо [9].

Проблему формування адекватної самооцінки у період дошкільного дитинства вивчали педагоги та психологи, які приділяли самооцінці велику увагу. Зокрема Л. Божович, І. Кон поклали в основу самооцінки процес засвоєння особистістю зовнішніх оцінок, соціальне порівняння за типом «краще-гірше» і «схожий-несхожий» та само атрибуцію; А. Липкіна, М. Лісіна розглядали самооцінку та «образ – Я» як різні утворення самосвідомості, але вказували і на властиве співвідношення між собою; Е. Еріксон визначав глобальну самооцінку як афективне утворення особистості, що є результатом інтеграції самопізнання та емоційно-ціннісного відношення; Л. Бороздіна вбачала «образ – Я», самооцінку і відношення до себе як різні елементи, що мають свою самостійну природу, сутність, і їх не варто порівнювати. Отже, можна узагальнити, що на формування самооцінки впливають різні чинники, що і відіграють роль у її становленні на різних вікових етапах.

Стійка самооцінка, за твердженням А. Лісіної, формується у дітей під

впливом оцінок з боку оточуючих, перш за все – найближчих дорослих і однолітків. Тобто в самооцінці «відбивається те, що дитина дізнається про себе від інших» а також в процесі своєї діяльності і самостійної оцінки її результатів. Дорослий має вирішальне значення в процесі становлення самооцінки дитини. Найближчий дорослий завжди є для дитини не тільки як приклад для наслідування, але і втілює собою «експерта», що піддає контролю і оцінці діяльність і поведінку. Процедура оцінювання багато в чому залежить від особливостей сприйняття себе дитиною. При цьому існує гіпотеза, що важливо не тільки те, як дорослий оцінює дошкільника, а й те, яка самооцінка самого дорослого, що оцінює. Так, якщо дорослі мають адекватну, позитивну самооцінку є ймовірність, що діти придбають велику впевненість в собі, здорове самосприйняття і, навпаки. Це обумовлено тим, що головною особливістю психіки дітей дошкільного віку є наслідування, а батьки є найбільш доступні для дитини еталони наслідування [26, с. 200].

Схожого висновку дійшов у своїх Е. Еріксон. Вивчаючи регулятивну функцію самооцінки він з'ясував, що її рівень і адекватність залежать від обраного в родині стилю виховання. В результаті необґрунтованої суворої системи вимог, що пред'являють дорослі дитині, у неї формується низька самооцінка, що виражається через страх «втратити обличчя», невпевненості, скутості і т.д. Навпаки, якщо прагнення дітей до незалежності і автономії підтримується батьками, то у неї розвивається нормальна самооцінка, що позначається на розвитку здатності наполягати на самовираженні [32].

Е. Міхеєва вказує на те, що окрім стилю виховання та оцінки дорослого, на самооцінку можуть впливати досвід діяльності дитини, ступінь її успішності, досвід спілкування і взаємодії з іншими людьми [30, с. 12].

Л. Уманець стверджує, що самооцінка неперервно розвивається, корегується та диференціюється у процесі саморегулювання поведінки в різних видах соціальної взаємодії, де провідне місце займає ігрова діяльність. В грі можна не тільки формувати самооцінку, а й розвивати її регулятивну функцію [52].

О. Олійник, С. Ладивір визначають одним із факторів формування адекватної самооцінки у старшому дошкільному віці розвиток мисленнєвої діяльності (операцій аналізу, синтезу, узагальнення) та пізнавальної активності:

- початок самооцінювання пов'язаний з розвитком мисленнєвих операцій, що виражають в поняттях результати емоційно-оцінної роботи відносно самого себе;

- мислення забезпечує пізнавальні аспекти діяльності, яка, в свою чергу, виступає сферою прояву мислення людини;

- показником розвитку мислення дошкільників є поява стійкого інтересу до постановки логічних завдань (пізнавальна активність);

- успіх у вирішенні пізнавальних задач залежить не лише від ступеня оволодіння знаннями і прийомами мисленнєвої діяльності, але й від системи ставлень до своєї діяльності та самого себе [35]. Дослідниками була запропонована системна програма формування адекватної самооцінки, яка змістовно охоплює завдання з розвитку мисленнєвих операцій (аналізу, синтезу, узагальнення) та пізнавальної активності, підвищуючи рівень виконання яких, сприяємо розвитку у старших дошкільників впевненість у собі і своїх діях:

- співпраця з батьками щодо підвищення рівня їх психолого-методичної культури, надання теоретичної та практичної допомоги у визначенні особистісних проблем щодо рівня та адекватності самооцінки їх дітей;

- консультативно-методологічна допомога педагогічним працівникам дошкільних навчальних закладів з впровадження інноваційних технологій, змісту і форм організації навчально-виховного процесу з дітьми;

- впровадження та перевірка ефективності психолого-педагогічного комплексу, провідною метою якого є формування адекватної самооцінки старших дошкільників засобами активізації їх мисленнєвих операцій, підвищення рівня пізнавальної активності, розвитку стійких позитивних емоцій [34].

Вибір системної програми формування адекватної самооцінки

зумовлений сутністю адекватної самооцінки як ядра самосвідомості, формування якої відбувається через продуктивне вирішення завдань інтелектуального характеру, сучасними орієнтирами та вимогами до методів та засобів навчально-виховного процесу старших дошкільників [34].

К. Роджерс вважав, що в основі виховання дитини дошкільника та формування в неї самооцінки повинні бути покладені такі універсальні положення: прийняття дитини; удосконалення системи покарань і схвалень; налагодження у підсистемі «батьки-діти» суб'єкт-суб'єктних взаємин. Термін «прийняття» увійшов у практику виховання саме завдяки його науковій творчості. К. Роджерс визначає прийняття як беззаперечно позитивне ставлення до дитини незалежно від того, радує вона дорослих у даний час або ні. З погляду К. Роджерса, у поведінці дитини немає нічого такого, що дало б батькам привід сказати: «Якщо ти чиниш так, то я більше не поважаю і не люблю тебе».

К. Роджерс був впевнений, що безумовне прийняття дитини та позитивна увага до неї у процесі виховання стає надійною основою для їхнього становлення та повноцінного функціонування у дорослому житті. Готовність до повного прийняття батьками своєї дитини визначається такими кроками: увагою до її почуттів і думок; дозволом їй бути такою, якою вона є; умінням почути та зрозуміти її; здатністю підтримувати дитину, усвідомлюючи неспівпадіння її і батьківських цінностей та системи поглядів; вірою в сили та можливості дитини; повагою до її позиції; готовністю ділитися власними цінностями і поглядами, створюючи тим самим для дитини можливість розуміти інших; поблажливим і терплячим ставленням до своїх вихованців. За усім цим стоїть істинна, безкорислива батьківська любов, яка допомагає дорослим відмовитися від фіксації на слабкостях, недоліках, недосконалостях дитини, спрямовує виховні зусилля на підкріплення позитивних якостей особистості дитини, на підтримку її сильних якостей [38].

Отже, у батьків та педагогів дитина вчиться розуміти, як саме йому не можна діяти. У процесі такого впливу спрацьовує безліч механізмів:

копіювання зразків поведінки батьків, сприймання їхніх словесних вказівок, зіставлення їх поведінки з поведінкою інших людей. Батьки, педагоги повинні пам'ятати, що схвалення належної поведінки дитини більш важливе для її особистісного розвитку, ніж осуд. Але невміла похвала може завдати дитині непоправної шкоди, одночасно з тим, як уміле покарання може бути надзвичайно корисним. Найважливіше правило, яким мають керуватися дорослі, осуджуючи чи заохочуючи, полягає у тому, що оцінювати треба тільки справи і вчинки дитини, а не її саму.

Будь-яке схвалення має дві складові – висловлювання дорослих і висновків дитини. Сказане судження повинне виражати чітку позитивну оцінку дитячих намірів або вчинків і має висловлюватися в такій формі, щоб дитина могла зробити безпомилковий реалістичний висновок про саму себе. Адже те, що скажуть хлопчик чи дівчинка про самих себе у відповідь на слова дорослого, вони пізніше повторять подумки. Ці внутрішні позитивні оцінки великою мірою визначають позитивну думку дитини про себе і навколишній світ [24, с. 217].

Відповідно на основі думок і знань про себе у дошкільника розвивається найскладніший компонент самосвідомості – самооцінка, яка багато в чому залежить від того, як дитину оцінює дорослий. Чим точніша й аргументованіша оцінка дія дорослого, тим сприятливіші умови формування самооцінки. Оцінка дорослого повинна відігравати стимулюючу роль, мобілізувати зусилля дитини на отримання результату. Якщо оцінки дорослих занижені, вони мають найбільш негативні наслідки, знижуючи ініціативність та самостійність дитини. З часом сформоване уявлення про власні дії допомагає дошкільнику критично ставитись до оцінок дорослих і певною мірою протистояти їм у разі гальмівного їх впливу на розвиток особистості. Надалі це неодмінно сприятиме розвитку позитивного самоствалення, адекватної самооцінки і самоповаги [13].

У формуванні самосвідомості дошкільника провідну роль відіграє позаситуативно-пізнавальна та позаситуативно-особистісна форма спілкування з дорослим, а також інтенсивний розвиток спілкування з однолітками.

Спілкування стає такою сферою дійсності, що акумулює всі психічні функції дитини: увагу, пам'ять, сприймання, емоції, мислення. Психіка й особистість дитини набуває саме тих якостей, які потрібні їй для забезпечення спілкування з ровесниками і дорослими. У самосвідомості формуються властивості, які відображають роль і місце дитини у процесі спілкування та дозволяють його регулювати [13].

У процесі спілкування дошкільник отримує від оточуючих значну кількість регулюючих впливів: оцінок, схваленень, зауважень, та згодом сама починає їх висловлювати партнерам. Так у дитини нагромаджується інформація про те, що викликало схвалення, що їй вдалось краще, а що – навпаки – робити не слід. Уявлення про себе, про свої можливості стають більш чіткими й об'ємними. Якщо самоставлення дитини у ранньому віці було переважно позитивним та негнучким у різних ситуаціях діяльності, то у дошкільника воно чимдалі більше залежить від конкретних успіхів у діяльності та змінюється частіше [13].

Вагомішу роль у процесі розвитку самосвідомості дошкільника починає відігравати спілкування з однолітками. У ранньому віці дитина бачила у дорослому, насамперед, партнера, тепер вона орієнтується на дорослого як на зразок, якого важко досягти. Позиція дорослого не дозволяє дитині застосовувати оцінних дій щодо його діяльності. Водночас діти починають бачити партнера у своїх ровесниках, між ними виникає обмін оцінками, на основі яких розвивається здатність бачити себе ніби збоку, з позиції іншого. Зростає значущість оцінок ровесників. Формування самооцінки випереджує і стимулює здатності до оцінки товаришів. До ровесника дитина вимогливіша і оцінює його об'єктивніше, ніж себе. Вона знаходить недоречності й помилки в діяльності товариша в той час, як аналогічні помилки у себе не помічає. До кінця дошкільного віку вміння оцінювати роботу ровесника переносяться на власну діяльність, зростає орієнтація дитини на аналіз діяльності та її результатів як основу оцінки ровесника [13].

На формування самооцінки впливає ставлення дошкільника до

ровесників, у такому ставленні вирізняють три позиції дошкільника:

1. Егоїстична позиція, яка заключається в тому, що дитина проявляє байдужість до інших дітей, а її інтереси зосереджені на предметах, зокрема іграшках, через які іноді виникають суперечки і конфлікти.

2. Конкурентна позиція, яка виявляється, коли однолітки цікавлять дитину тільки як засіб самоутвердження. Заради заохочення і схвалення дорослого дошкільник намагається бути хорошим, слухняним, нікого не кривдити. Оцінка інших дітей неадекватна, оскільки відіграє роль своєрідного фону, на якому дитина прагне показати свої переваги.

3. Гуманна позиція, коли дитина позитивно ставиться до ровесників, добре знає їх інтереси, настрої та бажання, за власною ініціативою охоче ділиться тим, що має, допомагає іншим не за похвалу, а тому що одержує від цього радість і задоволення. Гуманна позиція у ставленні до одноліток найбільш сприятлива для формування адекватної самооцінки.

Для дошкільника характерною є завищена самооцінка, що супроводжується позитивними емоціями. Переважання позитивних самооцінок у дошкільників відіграє захисну функцію, оберігаючи незрілу особистість дитини від руйнівного впливу негативних емоцій [13].

Дитина-дошкільник з її егоцентричною позицією і відчуттям власної цінності потенційно готова перебільшувати власні досягнення і чесноти, більше того, привласнювати оцінки, позитивні в її точки зору, але по суті незрозумілі (як справедливість, порядність). Вказана особливість яскраво виражена в ситуаціях оцінки результатів власної діяльності. Іноді можна помітити, що потреба почувати себе хорошим і потреба у схваленні дорослих настільки загострена, що діти описують себе якостями, яких, насправді ще немає, розповідають про речі, події що на їх думку підносять в очах оточуючих людей. В експерименті «Підставні характеристики», проведеному співробітниками лабораторії дошкільника Інституту психології ім. Г.Костюка, дитині було запропоновано дві характеристики, начебто написані вихователем, що відрізнялись лише ступенем вираженості позитивних з погляду дітей якостей.

Більшість дітей впізнавали себе там, де ступінь вираженості позитивних якостей був вищим [44, с. 44].

Розглядаючи проблему формування самооцінки необхідно звернутись до специфіки становлення самооцінки в різні вікові періоди. В ранньому віці самооцінка та пов'язане з ним прагнення дитини відповідати соціальним вимогам бути «хорошою», виступають найважливішими складовими самосвідомості на цьому віковому етапі, засвідчують динаміку особистісного становлення у перші три роки життя. Відзначається надто низька динаміка у когнітивному компоненті самооцінки, образу Я, водночас помітне переважання емоційної складової, що вказує на загальний позитив у відношенні малюка до власної особистості, взятий з його системи відносин з дорослими. На цьому віковому періоді, дитина починає розуміти лише своє існування, перебування у цьому світі. Уявлення про себе та власні можливості та властивості ще несформовані, дитина по-справжньому нічого не знає про себе, про свої якості і намагається поводитися так, аби дорослі нею були задоволені [14, с. 109].

Третій рік життя є переломним моментом у розвитку самосвідомості дитини. Він пов'язаний зі вступом у нову фазу розвитку: фазу активного утвердження «Я», відстоювання своєї самостійності. Власна самооцінка в цьому віці розпочинає свій розвиток, тому малюк відношення до нього дорослих слабо диференціює. Наслідком такої поведінки може сформуватися неадекватна самооцінка, яку позначають як високу (коли дорослі постійно захвалюють дитину), так і неправдиво низька (коли дорослі ставляться до дитини та її досягнень занадто критично) [54, с. 37].

Після трьох років у дітей інтенсивно розвивається відносна самооцінка, що виявляється у потребі порівнювати власні досягнення з досягненнями однолітків. Прагнучи бути, як дорослий, 3-4 річний малюк не може врахувати своїх реальних можливостей, а тому він надає собі всіх позитивних, схвалюваних ззовні характеристик, часто не розуміючи їх сутності та значення [14, с. 109].

Експериментальними дослідженнями Ж. Гордєєвої доведено, що діти 4–7

років мають більш-менш чітке бачення власних можливостей, у більшості випадків можуть надати об'єктивну оцінку власних можливостей. Однак словесні вправи дорослих значно впливають на самооцінку дітей 4 – 7 років: неправильні оціночні висловлювання значущих близьких людей можуть змінити уявлення малюків про себе, натомість адекватні сприяють розвитку адекватної самооцінки. Також відмінною ознакою є надто слабкий вплив оцінок ровесників на самооцінку дитини 4-7 років, ніж дорослих, хоча й фіксується значний вольовий розвиток дитини [9, с. 15].

Р. Бернс стверджує, що у дітей 5-7 років виникає усвідомлення розбіжності між її соціальним статусом та місцем у світі однолітків і дорослих, та власне її здатностями і прагненнями. Виникає чітка спрямованість у поведінці з метою посісти більш краще, подібне як у дорослих, місце та здійснювати відповідну для цього діяльність [5, с. 67].

А. Аніщук зазначає, що в 5-7 років дитина починає прагнути до самовизначення, хоче самоствердитися у своїх чеснотах морального плану. Навчається передбачати можливий наслідок власної поведінки та висловлювань, а також відповідне реагування близьких та товаришів, відповідно домагання-визнання проявляється ніби у двох планах: з одного боку дитини «хоче бути як усі», а з іншого – «бути кращою за інших» [1, с. 54].

В. Долгова та О. Кузнецова вказують, що у процесі розвитку дитини 5-7 років формуються не лише знання про риси та здатності (образ Я, який відображає сучасний рівень знань про себе), і, водночас прогнозоване бачення себе у майбутньому, в залежності від очікувань навколишніх людей (образ Я ідеального, перспективного). Урівняння цих двох параметрів Я реального і Я ідеального відображає адекватну самооцінку 5 -7 річної дитини [11, с. 65].

На момент 6-7 років урівнюються між собою емоційний і когнітивний компоненти. З'являються певні обставини, що уможливають розвиток пізнавального компоненту. Створюються сприятливі умови для розвитку когнітивного компонента самооцінки, для інтелектуалізації ставлення дитини до себе, подолання прямого впливу на самооцінку з боку дорослих [53, с. 87].

Поступово малюк оперує більш досконалыми способами оцінювання, його уявлення про власну особистість збагачуються і поглиблюються, узагальнюються, набувають більш усвідомленого характеру, а емоційно-ціннісні відношення до власних властивостей набувають ознак стабільності та стійкості щодо ситуацій, в яких дитина проявляє і надає оцінки своїм можливостям [14, с. 41].

У процесі спільної діяльності та спілкування з дорослими і однолітками та дорослішання старший дошкільник починає розуміти, що для різних сторін життя існують певні стандарти моралі та естетики (прийнятних і схвальних форм поведінки, зовнішнього вигляду: зачіска, взуття, одяг тощо). Продовжується процес засвоєння дитиною своєї статевої приналежності та інформації про зміст і ролей в діяльності, житті, в сім'ї. Такі зрушення перебудовують свідомість і самосвідомість – дитина починає порівнювати себе з однолітками і, відповідно, оцінювати себе за цілком певними критеріями гостро переживаючи цей процес і його наслідки. На цьому етапі зазнає змін глобальна позитивна самооцінка, залишаючись переважно предметною і конкретною; вона розвивається, ускладнюючись, в бік об'єктивності і адекватності. Система парціальних оцінок стає яскравішою і ви значнішою, одні з яких набувають особливої значимості, а інші відступають на другий (третій, четвертий план). У дитини складається система цінностей. Вона змінюватиметься, але її загальні риси ще довго нагадуватимуть про себе [28].

Важливим досягненням дошкільного дитинства є вирізнення загальної та конкретної самооцінок, що виявляється у здатності зростаючої особистості спокійно, по-діловому ставитися до зауважень дорослого. Конкретна самооцінка поряд з іншими умовами забезпечує готовність дітей до школи, оскільки без неї неможлива побудова навчальних дій та рефлексії. У дошкільників зберігається загальна позитивна самооцінка та схильність завищувати уявлення про свої можливості [2, с. 52].

Таким чином, проаналізувавши розвиток самооцінки дошкільників, яка вважається ядром самосвідомості особистості можна зазначити, що основними

чинниками, які впливають на становлення самооцінки в різні вікові періоди є:

- оцінка дорослого, як відповідна точка відліку в становленні
- самооцінки дитини;
- стиль сімейного виховання;
- різні види соціальної взаємодії, провідним видом якої є ігрова діяльність;
- досвід діяльності і спілкування дитини;
- досвід взаємодії з іншими людьми.

Самооцінка дитини старшого дошкільного віку виступає своєрідним результатом самопізнання і відображає його рівень. Ми визначили, що самооцінка дітей дошкільного віку значно відрізняється на кожному віковому етапі її становлення, починаючи з раннього віку, для якого характерна нестійка самооцінка з переважанням емоційної складової «я хороший» до старшого віку, де в процесі розвитку самостійності дитини, її більш диференційованого та глибокого самопізнання, формується досить стійка адекватна самооцінка, під впливом різних чинників, провідними з яких є спілкування з дорослими і однолітками та ігрова діяльність.

1.3. Психолого-педагогічні умови формування адекватної самооцінки у дітей старшого дошкільного віку

Розвиток адекватної самооцінки як компонента самосвідомості дитини старшого дошкільного віку відбувається в різних видах діяльності, але провідним фактором при цьому залишається вплив дорослих найближчого оточення, які організують цю діяльність на ранніх етапах і допомагають дитині оволодіти засобами усвідомлення себе і самооцінювання.

На наш погляд, найголовнішим чинником, який істотно впливає на процес особистісного розвитку дитини, є родина. Від неї залежить коло духовних потреб дитини, її інтереси, прагнення, характер ставлення до інших людей і до самої себе. У психолого-педагогічній науці родина розглядається як

мала соціальна група, в якій в процесі спілкування і спільної діяльності здійснюються взаємні виховні впливи, формуються риси характеру, моральні переконання та естетичні смаки, розвивається самооцінка.

В родині становлення особистості дитини відбувається найбільш природно через спадкоємність поколінь. Дошкільник у своїх діях орієнтується на батьків та інших членів родини, на їх прикладах навчається спілкуватися, набуває свій перший соціальний досвід, і через це намагається адекватно себе оцінити. Через батьків дитина вчиться розуміти свої мотиви, і поступово переходить на вищий рівень розвитку, навчаючись формулювати свої бажання і прагнення, задовольняти їх в діяльності, завдяки чому вдосконалюється оцінка дошкільниками себе, оточуючої дійсності, поведінки інших.

Виховний вплив батьків відбувається постійно, навіть тоді, коли вони не усвідомлюють цього – поведінкою, вчинками, звичкам, висловлюваннями, інтонацією, мімікою, жестами тощо. На ранніх стадіях розвитку дитина несвідомо наслідує їх моделі поведінки, емоційне ставлення, стиль мовлення. Згодом дитина дорослішає і починає звертати увагу на найбільш авторитетних, значущих дорослих людей, які викликають у неї глибокі почуття, але вона вже прагне демонструвати свої моделі поведінки. Таке наслідування має винятково важливе значення для всього подальшого життя і діяльності дитини [8].

Родина визначає відношення дітей старшого дошкільного віку до майбутньої навчальної діяльності; з'являються й набувають подальшого розвитку ціннісні орієнтири підростаючої особистості у різних стосунках, визначаються стиль життя, життєві цілі та способи їх досягнення, формуються моральні норми; родина виконує функцію соціально-психологічної підтримки, впливає на самооцінку дитини, рівень її самоповаги, ефективність самореалізації.

Батьки виступають як головне джерело зворотного зв'язку, оцінки, яка істотно скеровує процес порівняння дитини з іншими людьми, формує її ціннісне ставлення до інших, допомагає їй усвідомити свої найкращі прагнення і можливість стверджуватися серед однолітків [8].

О. Кононко вказує, що під час стосунків малюка з дорослими й

ровесниками у нього вдосконалюється Я-концепція – система поглядів дитини на власну особистість, що авторка відносить до компонентів афективної сфери. Особливого значення тут набувають процеси міжособистісного спілкування, як наголошує науковець [20, с. 121].

Р. Павелків також відмічає важливу роль дорослого у становленні самооцінки дітей 5-7 років у процесі спілкування. При цьому науковець наголошує, що неабияке значення для малюка мають риси характеру й стилю спілкування авторитетного дорослого, його поведіння у процесі взаємодії, вміння висловлювати думки й надавати об'єктивну оцінку актам поведінки й особистісним якостям дитини, аргументувати їх, враховуючи його індивідуальні відмінності, статус у спільноті ровесників [37, с. 359 – 360].

Зауважимо, що не всі дослідники підкреслюють однозначний позитивний вплив сімейного виховання на особистісний розвиток дітей, воно може як забезпечувати його, так і обмежувати. Родина може сприяти особистісному вдосконаленню, сприяючи саморозвитку дитини як на свідомому і підсвідомому рівнях, а може і негативно відобразитися на процесі формування особистості дошкільника.

Турботливе ставлення близьких дорослих до дитини формує у неї відчуття довіри, компетентності і власної цінності. Переживаючи свою значущість для інших, дитина починає прагнути до відтворення цього позитивного переживання, тобто у неї з'являється спрямованість на позитивну оцінку дорослого, його схвалення та заохочення. Така емоційна активність дитини є водночас показником процесу формування у підростаючої особистості потреби у визнанні, самоповазі, яка задовольняється тоді, коли батьки у взаємодії з дитиною створюють позитивний емоційний фон: допомагають дитині організувати її справи, постійно намагаються зрозуміти її почуття, поважають її вибір, потребу в самостійності тощо. І навпаки, негативний емоційний фон викликає у дитини відчуття неблагополуччя, що є причиною виникнення замкнутості, відчуженості, сором'язливості, постійного відчуття провини. Надмірні заборони дорослих скеровують власну активність дитини із

зовнішніх об'єктів на саму себе, що породжує у неї внутрішню критику та відчуття сорому. Така внутрішня активність мимоволі спонукає її робити виклик оточуючим, порушувати правила поведінки, коли за нею ніхто не спостерігає. Якщо ставлення батьків дошкільника залишається незмінним, то це може спровокувати дитячий негативізм або інфантильність у поведінці однолітків [8].

У дитини зі сформованим елементарне почуття самоповаги розвинені зачатки совісті як рефлексивної емоції, вона усвідомлює і болісно переживає свої помилки та вади, при судженні про власні вчинки керується соціально прийнятими правилами поведінки. Така дитина радіє лише тоді, коли схвалення дорослого збігається з її власним відчуттям успіху. Є і такі діти, успіх діяльності яких пов'язується лише зі схваленням значущого дорослого, а власна думка не важлива, такі діти намагаються привернути до себе увагу та отримати визнання дорослого за допомогою хитрощів чи обману. Поступово потреба у визнанні, повазі переноситься на відносини з однолітками, де отримує розвиток в інших умовах: якщо дорослий намагається підтримувати дитину в її досягненнях, то однолітки вступають у складні відносини, в яких існують взаємна підтримка і змагання [8].

Отже, між членами родини, дорослими й дітьми у процесі спілкування і міжособистісної взаємодії збагачується образ «Я» підростаючої особистості; виникає і вдосконалюється усвідомлене ставлення дитини дошкільника до себе, яке виявляється у усвідомленні самоцінності власної особи, незалежної у поведінці, в самоповазі та відчутті власної значущості для інших людей.

Водночас родина є більш впливовим, але не єдиним фактором виховання дитини та розвитку її самооцінки. Не менш важливим середовищем особистісного становлення 5-7 річних дітей виступає заклад дошкільної освіти – освітньо-виховний простір, у якому діти також отримують неоціненний досвід спілкування, отримують відповідні навички поведінки, моральні переконання, вміння критично сприймати інформацію, розуміти наслідки впливу довкілля на них, усвідомлювати свої можливості й особистісні якості.

О. Запорожець, М. Лісіна та ін. зазначають, що в умовах дошкільного закладу в процесі взаємодії з дорослими і однолітками у дітей формується адекватна самооцінка, прагнення зберегти свій особистісний простір, здатність розуміти власні поведінкові акти, враховуючи при цьому ймовірні реакції оточуючих. Основним фактором при цьому залишається спілкування, але його можливості значно розширюються, оскільки поряд з близькими дорослими в суспільне життя дошкільника включаються вихователі і однолітки.

М. Лісіна, зазначає, що спілкування дитини з ровесниками є різновидом комунікативної діяльності, яку об'єднує предмет активності – інший суб'єкт, співрозмовник по взаємодії, а також – результат, який проявляється через пізнання себе й процес самооцінювання, що відбувається через усвідомлення оцінок однолітків [26].

О. Кононко наголошує, що важливим наслідком спілкування у дошкільному закладі між дітьми дошкільного віку є набуття ними знань і уявлень про власні можливості, емоційного ставлення до себе. Такі здобутки сприяють орієнтуванню дітей на соціальні й моральні норми поведінки, оцінювати поведінку ровесників, відповідним чином реагувати на життєві обставини. Все це вказує на порівняльний характер самооцінки дитини у цьому віці [20, с. 121; 201].

Р. Павелків, О. Цигипало підкреслюють, що у дитячій спільноті відбувається взаємний вплив між її членами, де дітям важко підпорядкувати собі один одного. Натомість у спілкуванні з дорослим, дитина знаходиться у статусі виконавця, а тому вони нечасто проявляють гуманне поведіння з педагогом, не надто виявляють наполегливість що взаємодії з ним. А агресивність, протидію виявляють у спілкуванні з однолітками [37, с. 360].

У старшому дошкільному віці вирішальне значення у розвитку самосвідомості вважається провідна діяльність. Джерелом формування самооцінки має гра. Спочатку самооцінка виникає у продуктивних видах діяльності і в іграх з правилами, де наочно можна побачити і порівняти свій результат з результатом інших дітей, і уже маючи реальну опору: малюнок,

конструкцію, дошкільнятам легше дати собі правильну оцінку.

Виконання будь-якої ролі в грі дає можливість дітям старшого дошкільного віку узгоджувати свої дії з однолітками, розвиває здатність до співпереживання і формує колективістські якості. Гра – це школа соціальних відносин, в якій моделюються форми поведінки дошкільника. У грі у дитини задовольняється потреба у визнанні і здійснюється самопізнання. Саме в процесі гри розвиваються основні новоутворення дошкільного віку [33, с. 170].

В ігровій конструктивній та образотворчій діяльності старші дошкільники починають порівнювати власні досягнення з досягненнями товаришів, оцінюють не результати роботи, а й себе самих, свої можливості, навчаються контролювати себе і ставити перед собою конкретні умови. Керуючись об'єктивними показниками, діти з 4 років вже можуть адекватно оцінювати своїх однолітків і давати загальну оцінку собі і оточенню [8].

Гра як провідна діяльність у дошкільному віці виконує не останню роль у становленні емоційно-ціннісного ставлення дитини до самої себе. У грі діти не тільки спілкуються, порівнюють себе між собою, вчаться взаєморозумінню, а й дізнаються про ставлення однолітків до них, навчаються бути об'єктом у власних очах [31, с. 30]. Приймавши і засвоївши ставлення до себе оточуючих, індивід стає самостійним об'єктом і починає оцінювати і діяти стосовно себе так само, як оточення оцінює і діє стосовно нього. Тобто гра дає змогу дитині побачити себе з боку інших і поставити себе на їх місце. Такі можливості ігрової діяльності здебільшого і розвивають два новоутворення у сфері внутрішнього світу, а саме: «особисті очікування щодо оточуючих і здатність оцінювати себе, свої ігрові вміння, дії, знання, рольові функції, комунікативні якості з точки зору ігрової групи, тобто рефлексивність самооцінки» [7, с. 72].

Л. Проколієєнко і Л. Уманець, досліджуючи вплив ігрових взаємин на формування самооцінки, з'ясували, що рівень прагнень дошкільників у реальних та уявних ігрових ситуаціях суттєво відрізняється. В уявних ігрових ситуаціях всі діти в основному обирали для себе головні ролі, а в реальних ігрових ситуаціях рівень прагнень більшості дітей суттєво змінився [7, с. 73].

Таким чином, для формування самооцінки дитини старшого дошкільного віку важлива та діяльність, в яку вона включена, а також оцінки її досягнень дорослими і однолітками. У результаті досліджень було виявлено, що діти, які прагнуть виділити себе через діяльність, частіше завищують свої самооцінки; якщо виділення відбувається через сферу відносин, самооцінка зазвичай буває заниженою.

Дитина у дошкільному віці досить добре уявляє свої фізичні можливості, правильно їх оцінює, у неї формується уявлення про особистісні якості і розумові можливості. Самооцінка у дітей дошкільного віку як правило неадекватна (частіше завищена), оскільки дитині важко відокремити свої вміння від власної особистості в цілому. Для неї визнати те, що вона щось зробила або робить гірше за інших дітей, означає визнати, що вона взагалі гірше однолітків. З віком самооцінка у дошкільника стає все більш правильною, повніше відображає його можливості.

Від позиції дитини в групі, уміння спілкуватися, популярності серед ровесників, інтенсивності спілкування залежить прискорення процесу особистісного розвитку. Під впливом дитячого колективу в процесі співробітництва, в дитини формується звичка орієнтуватися на власне «Я» та свої смаки та уподобання, виникає своя рольова позиція.

У дитини у процесі обміну оцінними впливами виникає певне ставлення до інших дітей і одночасно формується здатність бачити себе їх очима. Уміння аналізувати результати власної діяльності прямо залежить від уміння дитини аналізувати результати однолітків. Так, у процесі спілкування формується здатність оцінювати іншу людину, що і стимулює виникнення самооцінки.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що сім'я і дошкільний заклад освіти є основними інституціями виховання підростаючої особистості, між якими постійно відбувається взаємодія у процесі психічного і соціального розвитку дитини дошкільного віку, зокрема в питанні формування певного рівня самооцінки.

У основу взаємодії сучасного дошкільного закладу і сім'ї покладено

співробітництво. Його ініціаторами мають виступати педагоги дошкільного закладу, оскільки вони професійно підготовлені до освітньої роботи, а, отже, розуміють, що її успішність залежить від злагодженості й наступності у вихованні дітей. Вихователь усвідомлює, що співробітництво необхідне задля дитини, і в цьому йому необхідно переконати батьків. Ініціатива у встановленні взаємодії із сім'єю та кваліфікована реалізація її завдань визначають керівну роль дошкільного навчального закладу щодо сімейного виховання [17].

Успіх співробітництва вирішальною мірою залежить від взаємних установок сім'ї і дитячого садка. Так, В. Котирло, С. Ладивір підкреслюють важливість у цьому плані взаємної довіри батьків і вихователів щодо визначення пріоритетів у розвитку вихованців. Найсприятливішими вони є, коли обидві сторони усвідомлюють потребу цілеспрямованого впливу на дитину і довіряють одна одній. Важливо, щоб батьки були впевнені в доброзичливому ставленні педагога до дитини, в його компетентності, цінували його особистісні якості [22, с. 21].

Л. Позняк, Н. Лященко підкреслюють необхідність дотримання тих умов, які сприяють ефективній взаємодії між дошкільним закладом і сім'ями вихованців, як то: здійснення диференціації щодо особливостей виховання дітей у різних сім'ях; налаштованість на позитивну співпрацю, планування спільних дій; віковий підхід до визначення змісту роботи; партнерські стосунки між учасниками освітнього процесу [40].

О. Долинна, О. Низковська у цьому сенсі зазначають, що важливим у процесі налагодження партнерських стосунків між сім'єю і дошкільним закладом є спонукання до співпраці з прогнозованою оцінкою її результатів, використання різних шляхів обміну інформацією, завжди висока оцінка батьківського внеску в освітній процес, рефлексія досвіду спілкування з боку обох категорій дорослих [12, с. 8].

На сьогодні існують перевірені практикою форми взаємодії закладу дошкільної освіти з родинами вихованців, які за твердженням Т. Поніманської, мають бути ефективними, а тому співвіднесеними з трьома положеннями:

наявності спрямованої й адресованої родинам допомоги у вихованні дітей, розвиненому оперативному зворотному взаємозв'язку між дитячим садком і родиною, здійсненням індивідуального підходу до кожної окремої родини з врахуванням її впливу на особистість дитини дошкільного віку. Водночас авторка зазначає, що існуючі нині шляхи й форми взаємодії постійно змінюються й удосконалюються й наголошує на розвиткові інших новітніх колективних, індивідуальних і наочно-інформаційних засобів взаємодії закладу і сім'ї [41, с. 423].

Існує цілий ряд форм взаємодії дошкільного закладу з родинами вихованців: батьківські збори, дні відкритих дверей, анкетування, круглі столи для батьків; батьківська пошта, робота з дітьми, що не відвідують садок, виставки, конкурси, дозвіллеві заходи, залучення батьків до посильної допомоги, профілактична робота, консультативна робота, відвідування сімей, наочна пропаганда, педагогічні бесіди тощо. Деякі науковці пропонують об'єднувати форми взаємодії у певних змістових блоках: інформаційно-аналітичному, практичному й контрольній-оцінній, що дозволяє суттєво збагатити способи співпраці і зробити їх доступнішими для батьків враховуючи їх зайнятість.

На сьогодні набули поширення у практиці роботи закладу дошкільної освіти більш сучасні форми взаємодії з батьками вихованців: тренінги, різноманітні круглі столи з актуальною тематикою, телефон довіри, майстер-класи з використанням інтерактивних технологій. За відгуками вихователів можна зазначити, що представники родин більш залучаються саме до них, оскільки вони є більш інформативними, цікавими і сучасними.

Таким чином, можна стверджувати, що родина і заклад дошкільної освіти є тим виховним середовищем, яке забезпечує повний розвиток особистості дитини дошкільного віку через спілкування і спільну діяльність з дорослими й однолітками. У багатьох наукових доробках виявлено їх вплив на розвиток самооцінки дітей старшого дошкільного віку за рахунок взаємодії: порівнюючи власні можливості з можливостями інших дітей, у дошкільника збагачується

образ Я, усвідомлюються власні можливості, риси характеру, набувається досвід оцінювання себе та інших, врахування у цьому процесі оцінок дорослого й ровесників.

Сучасні заклади дошкільної освіти змінили орієнтири у плані взаємодії з родинами вихованців, змінивши акценти на співробітництво й партнерство, що дозволило значно розширити й осучаснити форми співпраці. Новий тип відносин між обома категоріями дорослих базуються на основі доброзичливості, довіри один до одного у питаннях виховання дитини, і кооперації в освітньому процесі. Набули поширення нові інноваційні форми взаємодії, такі як тренінги, консультування, проведення лекцій, складання пам'яток, які викликають зацікавленість з боку батьків, і, на наш погляд, саме їх варто частіше використовувати у взаємодії закладу дошкільної освіти і родин вихованців у процесі формування адекватної самооцінки дітей старшого дошкільного віку.

Висновки до розділу 1

Розглянувши теоретичні аспекти формування адекватної самооцінки у дітей старшого дошкільного віку ми надали змістовну характеристику основним поняттям: самосвідомість, самооцінка, самоспостереження, саморегуляція, самовідчуття, самопізнання, адекватна та неадекватна самооцінка, позитивна та негативна самооцінка, «Я-концепція». Ми визначили, що поняття тісно взаємопов'язані між собою та складають своєрідний ряд, що відображає відповідні етапи формування самосвідомості та самооцінки у дітей дошкільного віку.

Було визначено, що у період дошкільного дитинства самооцінка дітей поступово формується від загальної до конкретної, від позитивної до негативної, що характеризується своєю нестійкістю залежно від ситуацій та чинників, що на неї впливають.

Ми виявили, що в старшому дошкільному віці самооцінка набуває більшої стабільності за рахунок процесу розвитку самостійності дитини, її більш диференційованого та глибокого самопізнання, що в свою чергу впливає на формування адекватної самооцінки. Нами були виділені основні чинники, від яких залежить прояв того чи іншого виду самооцінки та її подальше формування: оцінка дорослого; стиль сімейного виховання; різні види соціальної взаємодії, провідним видом якої є ігрова діяльність; досвід діяльності і спілкування дитини; досвід взаємодії з іншими людьми.

Сім'я та заклад дошкільної освіти є першими соціальними інститутами, які впливають на розвиток самооцінки дітей старшого дошкільного віку, забезпечуючи процес спілкування дітей з дорослими й однолітками. Порівнюючи власні можливості з можливостями інших дітей, у дошкільника збагачується образ Я, усвідомлюються власні можливості, риси характеру, набувається досвід оцінювання себе та інших, врахування у цьому процесі оцінок дорослого й ровесників.

Розділ 2. Експериментальна робота з впровадження психолого-педагогічних умов формування адекватної самооцінки у дітей старшого дошкільного віку

2.1. Визначення рівня сформованості адекватної самооцінки у дітей старшого дошкільного віку

З метою вивчення адекватної самооцінки дітей старшого дошкільного віку було проведено експериментальне дослідження, завданнями якого були:

- уточнити критерії та показники розвитку у дітей старшого дошкільного віку адекватної самооцінки;
- розробити комплексну методичку діагностики досліджуваного явища, що відповідає предмету дослідження;
- охарактеризувати рівні розвитку у досліджуваних адекватної самооцінки;
- визначити психолого-педагогічні умови формування адекватної самооцінки у дітей старшого дошкільного віку.

Експеримент – це дослідницький метод, який дозволяє створити дослідницьку ситуацію, дає можливість її змінювати, тим самим робить можливим і доступним вивчення психічних процесів через їх зовнішні прояви, розкриваючи механізми і тенденції виникнення і функціонування досліджуваного явища.

Психолого-педагогічний експеримент складався з трьох послідовних та взаємопов'язаних етапів: констатувального, формувального та контрольного. Метою констатувального етапу було виявлення рівня адекватної самооцінки у дітей старшого дошкільного віку. Під час проведення констатувального етапу дослідження використовували такі методи: бесіда, анкетування, діагностика рівня адекватної самооцінки за допомогою методик, цілеспрямоване спостереження за дітьми, тестування, аналіз отриманих результатів.

Під час формувального етапу експерименту, ми проводили роботу з

впровадження психолого-педагогічних умов формування адекватної самооцінки у дітей старшого дошкільного віку.

На третьому, контрольному етапі експерименту ми перевірили результати реалізації системи запропонованої нами роботи з формування адекватної самооцінки у дітей старшого дошкільного віку.

Експериментальне дослідження проводилося на базі Глухівського дошкільного навчального закладу (ясла-садок) «Ромашка» Глухівської міської ради Сумської області. Старша група «Сонечки» в кількості 31 осіб була визначена як експериментальна група (ЕГ), старша група «Капітошка» в кількості 30 осіб визначена як контрольна група (КГ) (додаток А). Всього до експерименту було залучено 61 дитина старшого дошкільного віку. Експериментальна робота проводилася без порушення режиму дня дітей та розпорядку роботи закладу дошкільної освіти.

У процесі нашого дослідження ми здійснювали виявлення рівнів і структурних компонентів самооцінки дітей дошкільного віку, визначали особливості прояву самооцінки у дітей старшого дошкільного віку, зв'язок самооцінки і провідної діяльності даного віку.

Відповідно до поставлених завдань констатувальний етап дослідження реалізовувалася у експериментальній роботі у двох напрямках: з вихованцями закладу дошкільної освіти старшого дошкільного віку і з батьками досліджуваних.

У ході проведення констатувального експерименту ми виходили з розуміння, що самооцінка особистості є інтегративним утворенням, має компонентну структуру та піддається розвивальним впливам. Наведемо критерії та показники розвитку у досліджуваних старшого дошкільного віку адекватної самооцінки у таблиці 2.1.1, а також визначимо якісну та кількісну характеристику сформованості адекватної самооцінки дітей старшого дошкільного віку у звичних видах діяльності у таблиці 2.1.2.

Таблиця 2.1.1

Критерії та показники розвитку адекватної самооцінки у дітей старшого дошкільного віку

КРИТЕРІЇ	ПОКАЗНИКИ
Уявлення про себе та власні можливості	правильно співвідносить свої можливості та досягнення, знає причини своїх невдач та успіхів, ставить перед собою досяжні цілі; знає про свої особистісні якості та можливості; усвідомлює себе як індивідуальну особистість, що виявляється у пошуку реального бачення себе (без великої переоцінки та без зайвої критичності) щодо свого спілкування, поведінки, діяльності;
Самоповага (самоставлення)	Приймає власні чесноти та вади, поважає себе, відстоює власну гідність, виявляє впевненість у своїх можливостях; переконана у досягненні успіху в будь-якій діяльності.
Адекватне оцінювання своїх можливостей та результатів	Уміння аналізувати свою поведінку, вчинки, якості, досягнення; здатність виявляти критичність та самокритичність; спроможність обґрунтувати самооцінку, визнати помилки й прорахунки та відстояти справедливість свого судження під зовнішнім тиском.

Таблиця 2.1.2

Якісна та кількісна характеристика сформованості адекватної самооцінки дітей старшого дошкільного віку у звичних видах діяльності

Рівні адекватної самооцінки	Характеристика рівнів сформованості адекватної самооцінки у дошкільників
Достатній	Здатність правильно співвідносити свої можливості і досягнення, досить критично ставитися до себе, прагнення реально дивитися на свої невдачі та успіхи в діяльності ставити

	<p>перед собою досяжні цілі, які можна здійснити насправді; здатні адекватно оцінювати свої особистісні якості та можливості; до оцінки досягнутого підходять не тільки з власним усвідомленням себе але й намагаються враховувати оцінну думку однолітків, дорослих;</p> <p>уміння адекватно усвідомлювати себе як індивідуальну особистість, що виявляється у постійному пошуку реального бачення себе, тобто без занадто великої переоцінки, але і без зайвої критичності щодо свого спілкування, поведінки, діяльності, переживань; виявляє ініціативу, впевненість; володіють здатністю рефлексувати щодо обраних дій, способів поведінки та їх результативності в порівнянні з іншими.</p>
Задовільний	<p>Здатність правильно співвідносити свої можливості і досягнення, досить критично ставитися до себе, прагнення реально дивитися на свої невдачі та успіхи в діяльності ставити перед собою досяжні цілі, які можна здійснити насправді; здатні не достатньо адекватно оцінювати свої якості та можливості; до оцінки досягнутого дитина не достатньо володіє вмінням усвідомлювати себе, враховувати оцінну думку однолітків, дорослих; діти здатні як до переоцінки так і зайвої критичності щодо свого спілкування, поведінки в діяльності, переживань, що виявляється через недостатнє вміння усвідомлювати свої дії та можливості. Часто в поведінці, діяльності ініціативу, впевненість проявляють самостійно; не достатньо здатні рефлексувати стосовно обраних дій, способів поведінки та їх результативності.</p>

Низький	Нездатність правильно співвідносити свої можливості і досягнення, досить критично ставитися до себе, прагнення реально дивитися на свої невдачі та успіхи в діяльності ставити перед собою досяжні цілі, які можна здійснити насправді; не здатні адекватно оцінювати свої якості та можливості; здатні піддаватися оцінним впливам з боку дорослих та однолітків; не володіють здатністю адекватно усвідомлювати себе як індивідуальну особистість, що виявляється у занадто великій переоцінці, або зайвій критичності щодо свого спілкування, поведінки, діяльності, переживань; ініціативу в діяльності покладають на інших осіб, впевненість майже не проявляється.
----------------	--

До початку діагностування дітей ми провели тестування батьків на виявлення їх ставлення до розвитку адекватної самооцінки у дітей дошкільного віку та оцінку рівня такої самооцінки їх дітей (додаток Б). Батькам пропонувалася анкета, що містила запитання закритого типу. Нас цікавило зокрема: чи вважають батьки адекватну самооцінку важливою якістю дитини дошкільного віку; оцінка ними здатності своєї дитини поводитися успішно (вміло) у незнайомих та ускладнених ситуаціях; їх реакцію на поведінку дитини коли вона не здатна адекватно оцінити здійснену діяльність та її результативність; рефлексію ними власної самооцінки; визначення батьками ефективних засобів розвитку у дошкільників адекватної самооцінки.

Позитивну відповідь ми оцінювали у 1 бал, негативну – 0 балів. Отриману кількість балів ми перевели у три рівні:

Достатній рівень – 6-10 балів: батьки вважають адекватну самооцінку важливою якістю дитини дошкільного віку; визначають свою дитину впевненою в собі, спокійною; правильно оцінюють поведінку дитини, адекватно оцінюють здатності своєї дитини поводитися у незнайомих ситуаціях; адекватно реагують на вчинки своєї дитини і вміють визнавати свої помилки; визнають залежність розвитку самооцінки своєї дитини від стилю свого з нею спілкування.

Задовільний рівень – 3-5 балів: батьки вважають адекватну самооцінку важливою якістю дитини дошкільного віку, але можуть взнати свою дитину невпевненою у собі, не завжди правильно реагують на поведінку дитини, не завжди адекватно оцінюють вчинки своєї дитини і визнають свої помилки.

Низький рівень – 0-2 балів: батьки не вважають адекватну самооцінку важливою якістю дитини дошкільного віку, можуть визначити свою дитину невпевненою у собі і схильною до неадекватної поведінки, не правильно реагують на поведінку дитини і не визнають свої помилки.

Підрахувавши суму балів, ми виявили те, що батьки загалом вважають адекватну самооцінку важливою якістю дитини дошкільного віку, і в своїй поведінці і спілкуванні з дітьми намагаються її розвивати, рівень самооцінки їх дітей можна переважно визначити як задовільний. Ми не отримали жодного результату, який можна визначити як низький рівень їх ставлення до розвитку адекватної самооцінки у дітей дошкільного віку та оцінку рівня такої самооцінки їх дітей, достатній рівень показали 36% респондентів експериментальної групи та 38% респондентів контрольної групи, задовільний рівень відповідно 64% та 62%. Отримані результати за тестуванням батьків подані у таблиці 2.1.3.

Таблиця 2.1.3.

Результати тестування батьків щодо виявлення їх ставлення до розвитку адекватної самооцінки у дітей дошкільного віку та оцінки рівня самооцінки їх дітей

	Низький рівень		Задовільний рівень		Достатній рівень	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
Експериментальна група (31 особа)	0	0	20	64,5	11	35,5
Контрольна група (30 осіб)	0	0	18	60	12	40

З метою унаочнення представимо результат тестування батьків у вигляді

діаграми (рис. 2.1.1.).

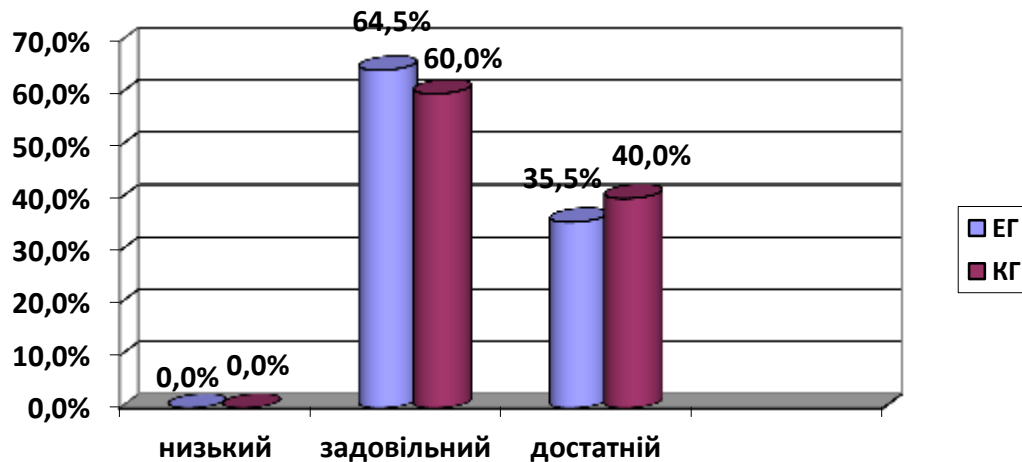

Рис. 2.1.1. Результати тестуванням батьків щодо виявлення їх ставлення до розвитку адекватної самооцінки у дітей дошкільного віку та оцінки рівня самооцінки їх дітей

Наступним етапом нашої роботи було отримати інформацію про систему знань та уявлень дітей старшого дошкільного віку про самооцінку як важливу якість їх особистості, виявити характер самоповаги (самоставлення) дітей старшого дошкільного віку до власної особистості та своєї діяльності, а також дослідити рівень адекватної самооцінки дітей дошкільного віку враховуючи вплив соціальних факторів. З цією метою ми використали методику «Дембо-Рубінштейна» у модифікації П. Яньшина, та методику дослідження самооцінки дитини «Сходинки» авторства В.Г. Щур. На наш погляд, обраний діагностичний інструментарій дає змогу досить повно і різнобічно визначити рівні адекватної самооцінки дітей старшого дошкільного віку.

Зокрема, відповідно до методики «Дембо-Рубінштейна» основним завданням дитини було за певними характеристиками поведінки віднести себе до тієї чи іншої групи ровесників, які умовно розміщені у колах на аркуші паперу під номерами від 1 до 4. Перед початком діагностування дітям надавалася наступна інструкція: «Давайте з вами уявимо, що ці кола – це такі кімнати, у яких розмістилися діти із твоєї групи. У першому колі – діти, яких дорослі постійно хвалять за їх поведінку, які майже ніколи не помиляються,

завжди мають правильні відповіді на необхідні запитання. У другому колі знаходяться діти, які інколи можуть помилятися під час своїх відповідей, вони не все знають, не завжди адекватно себе поведуть, а тому інколи отримують зауваження щодо поведінки від вихователів. У третьому колі розміщуються діти, які правильно відповідають лише на найпростіші запитання дорослих, нерідко отримують зауваження щодо поведінки, буває таке, що відмовляються виконувати поставлені перед ними завдання. А четверте коло властиве дітям, які багато в чому помиляються, дуже мало відповідають на поставлені запитання, характеризуються поганою поведінкою, у свою адресу часто вислуховують зауваження. Який із цих кіл ти б хотів (-ла) зайняти. Чому?»

Якщо дитина обирає кола №№ 1 та 2, то вона має завищену самооцінку; коло № 3 – їй властива адекватна самооцінка; коло № 4 – вона характеризується низькою самооцінкою.

Опрацювавши отримані результати діагностики за методикою «Дембо-Рубінштейн» (у модифікації П. Яньшина) ми виявили, що у колі 1 розмістили себе 3 дитини експериментальної групи, і 4 дитини контрольної групи, що становить відповідно 9,6% і 13,3%. Вихованці так пояснювали свій вибір: «мене хвалить тато», «я розумниця», «мама говорить, що я молодець», «вихователька говорить, що в мене все гарно виходить», «мене ніколи не сварять у садочку», «батьки кажуть, що я самий розумний і слухняний» тощо. У цьому випадку діти переважно аргументували власний вибір на основі оцінок дорослих, які завжди були позитивними.

До другого кола віднесли себе по 6 дітей експериментальної групи, і контрольної групи, що становить відповідно по 19,3% і 20 %. Їх вибір ґрунтувався на оцінках їх діяльності та властивостей особистості з боку вихователів та членів сім'ї. Відповіді були такими: «за незначні недоліки мене не сварять», «у більшості випадків я не помиляюся», «мама говорить, що це все дрібниці», «вихователька завжди мене хвалить і пропонує виправитись наступного разу», «за помилки мене не сварять, а тато говорить, що я все одно герой», «вихователька говорить, що я старанний».

Відповідно до ключа методики, потрібно об'єднати досліджуваних, які належать до першого і другого кола, оскільки їх самооцінка є завищеною, таким чином, ми отримали таких дітей 9 осіб експериментальної групи (29%) і 10 осіб контрольної групи (33,3%).

У колі № 3 розмістили себе 14 вихованців з експериментальної групи (45,2%) 11 вихованців контрольної (36,7%). На запитання «Чому?», ми отримували відповіді: «інколи не виконую повністю, що потрібно», «мама говорить, що роблю помилки», «вихователька інколи мене сварить», «часто лінуюсь подумати», «сам бачу, що не впораюсь», «часто завдання бувають складні». Отже, ці дошкільники намагаються аналізувати власну поведінку та діяльність не лише на основі суджень дорослих про них, але й на основі власного досвіду, наявних знань, тому ми віднесли їх до групи, що мають адекватну самооцінку.

Решта дітей, що становить 8 вихованців з експериментальної групи (25,8%) і 9 вихованців з контрольної групи (30%) віднесли себе до кола № 4. Вони мотивували свій вибір тим, що: «вихователька часто мені робить зауваження», «мама говорить, що я неухайний... лінююся... неухайний», «тато запитує, чому я такий невпевнений», «коли я буду вже думати ...дорослішати». На нашу думку, саме поведінка дорослих сприяє проявам невпевненості у дошкільників, оскільки їх критикують або сварять, що не може не позначитися на уявленнях дошкільників про себе.

Представимо узагальнену інформацію у таблиці 2.1.4., як бачимо, доволі значна кількість піддослідних має завищену і низьку самооцінку, порівняно з частиною вихованців, які мають адекватний рівень самооцінки, що не може не впливати на якість їх діяльності та поведінки, на ставлення до себе як до особистості.

Методика дослідження самооцінки дитини «Сходінки» В. Щур заснована на оцінюванні дошкільниками своїх особистісних якостей, таких як розумові якості; доброта; сміливість; сила; здоров'я; вольові якості; зовнішність, а також як, на її думку, її оцінюють інші люди і як це співвідноситься між собою [29].

Таблиця 2.1.4

**Рівень самооцінки дітей старшого дошкільного віку
за методикою «Дембо-Рубінштейн»**

	Рівень самооцінки					
	Завищений		Адекватний		Низький	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
Експериментальна група (31 особа)	9	29	14	45,2	8	25,8
Контрольна група (30 осіб)	10	33,3	11	36,7	9	30

З метою унаочнення представимо результат у вигляді діаграми на рисунку 2.1.2.

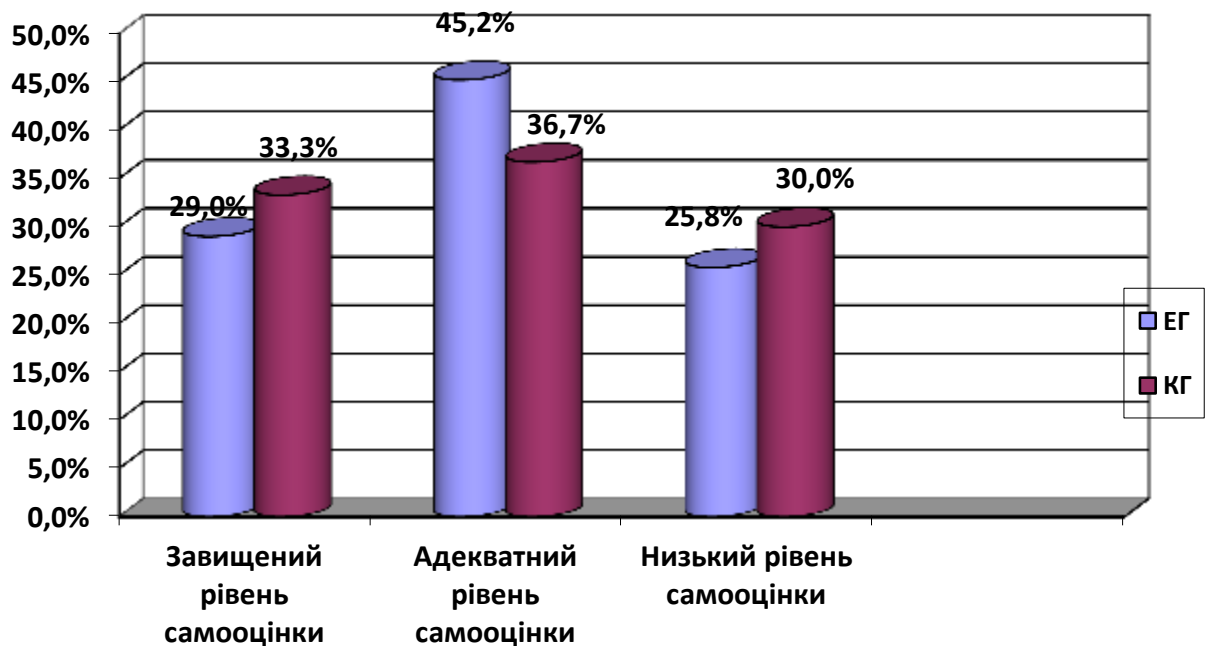

Рис. 2.1.2. Рівень самооцінки дітей старшого дошкільного віку за методикою «Дембо-Рубінштейн»

Обстежуваним пропонувалося на схематичному зображенні сходинок із семи ступенів позначити фішками рівень розвитку у них цих якостей (показник

самооцінки) та рівень домагань (такий рівень розвитку цих якостей, який би їх задовольнив). Крім оцінки, яку діти дають самі собі, пропонувалося позначити іншими фішками своє місце з позиції оточуючих його людей: батьків, вихователів, однолітків. За допомогою даної методики можна визначити висоту самооцінки дітей дошкільного віку, її стійкість або суперечливість, рівень домагань особистості і ступінь неузгодженості рівнів самооцінки і домагань, а також адекватність уявлень дитини про себе. Дана методика є модифікацією техніки шкалювання, представленої в графічній формі, яка представлена у додатку В.

Отже, в ході діагностування дітям показують намальовані на папері 7 сходинок, де середня сходинка має форму майданчика і пояснюють завдання: «Якщо всіх дітей розставити на цих сходинках, то на трьох верхніх сходинках опиняються хороші діти: добрі, розумні, сильні, слухняні – чим вище, тим краще. Так на найвищій першій сходинці – знаходяться найкращі діти, на сходинці 2 – дуже гарні, на сходинці 3 знаходяться просто гарні діти. Ти знаєш, що є дуже гарні діти, є погані, є середні. Ось на цій драбинці (Показується листок паперу з намальованою драбинкою) середні діти знаходяться посередині, ось на цьому майданчику (показати майданчик). Ці діти не погані, і не гарні, а середні. А на трьох нижніх сходинках знаходяться погані діти – чим нижче, тим гірші.

Знизу від майданчика знаходяться погані діти, на 2 сходинці знизу – дуже погані, на 3 знизу, останній сходинці – найгірші. Зрозумів? Давай повторимо (повторюється з дитиною розташування сходинок). А тепер постав себе на ту сходинку, яку ти, на твою думку, займаєш. Покажи, куди б ти поставив себе, на яку сходинку?» Щоб легше було виконати завдання можна помістити на ту чи іншу сходинку картинку із зображенням хлопчика чи дівчинки. – Чому ти поставив себе на цю сходинку?. У процесі обстеження також варто враховувати, як саме дитина виконує завдання: вагається, роздумує, аргументує свій вибір.

Після відповіді дитини, її запитують: «Ти такий насправді чи хотів би

бути таким? Познач, який ти насправді і яким хотів би бути». «Покажи, на яку сходинку тебе поставила б мама». При цьому використовується стандартний набір характеристик: «хороший – поганий», «добрий – злий», «розумний – дурний», «сильний – слабкий», «сміливий – боягузливий», «найбільш старанний – найбільш недбалый».

Якщо дитина не дає жодних пояснень, їй слід задати уточнювальні питання: «Чому ти себе сюди поставив? Ти завжди такий?».

Таким чином, кожна сходинка має певну змістову характеристику. Дитина повинна не тільки визначитись і поставити себе на одну зі сходинок, але й обґрунтувати свій вибір.

Неадекватно завищену самооцінку мають діти, які, не роздумуючи, без вагань, ставлять себе на найвищу сходинку; вважають, що мама оцінює його так само; аргументуючи свій вибір, посилається на думку дорослого: "Я хороший. Хороший і не інакше, це мама так сказала".

Завищену самооцінку визначають, якщо дитина після деяких вагань розміщує себе на найвищу сходинку, при цьому якимось пояснює свої дії, називає якісь свої недоліки, але пояснює їх зовнішніми, незалежними від неї, факторами, і вважає, що в деяких випадках оцінка дорослих може бути трохи нижчою її власної: "Я, звичайно, хороший, але іноді лінуюся. Мама каже, що я неакуратний".

Адекватну самооцінку мають діти, які, обміркувавши завдання, ставлять себе на 6-у або 5-у сходинку, пояснюють це, посилаючись на конкретні ситуації і реальні досягнення, та вважають, що оцінка дорослого така ж або трохи нижче.

При заниженій самооцінці дитина ставить себе на нижні сходинки, не пояснюючи свій вибір, або посилається на дорослого: «Мама так сказала». Через високу тривожність і невпевненість в собі діти із заниженою самооцінкою часто відмовляються виконувати завдання, на всі питання відповідають: «Не знаю».

Якщо дитина ставить себе на середню сходинку, то вона або не зрозуміла

завдання, або не хоче його виконувати.

У дітей старшого дошкільного віку, які скоро мають вступати у перший клас, як правило виявляють наявність високої позитивної самооцінки. Нормою є, якщо дитина ставить себе не нижче, ніж на другу сходинку зверху, що відповідає рівню самооцінки в 6 балів, 5 балів не є відхиленням від норми. Результат 7 балів, що відповідає розміщенню на найвищій сходинці, як правило, свідчить про завищену самооцінку, хоча іноді може означати дуже добрі стосунки дитини в сім'ї і у дошкільному закладі.

Результат від 1 до 3 балів, коли дитина відносить себе до «поганих» дітей, є показником неблагополучного соціального розвитку і, в першу чергу, є важливою ознакою несприятливого досвіду соціальних взаємодій. Як правило, це пов'язано з негативним ставленням батьків до самої дитини чи неблагополучними сімейними відносинами, або з несприятливим досвідом спілкування дитини в дошкільному закладі.

Необхідно з'ясувати конкретні причини негативної самооцінки, тому що на цій підставі можна прогнозувати успішність включення дитини в колектив класу і будувати програму корекції образу «Я» дитини [29].

Зупинимося на аналізі даних, які було отримано за методикою «Сходинки». З проведеного дослідження маємо наступні результати: на найвищу, сьому сходинку, поставили себе 5 вихованці експериментальної групи і 4 вихованці контрольної групи, що відповідає 16,2% і 13,3%, але при цьому діти деякий час роздумували і вагались, спираючись у своєму виборі на характеристики дорослих. Причиною цьому можуть бути надмірна увага і опіка з боку батьків, обожнення дитини в сім'ї, постійне схвалення вчинків дитини, навіть неправильних, виділення таких дітей вихователем в колективі.

На 6 і 5 сходинки розмістили себе 12 вихованці експериментальної групи (38,7%) і 14 вихованці контрольної групи (46,6%). За ключем методики таких дітей ми відносимо до групи з адекватним рівнем самооцінки, що свідчить про правильне виховання в сім'ї та дошкільному закладі.

На третю сходинку поставили себе 9 вихованці експериментальної групи

(29%) і 6 вихованці контрольної групи (20%). Жодна дитина не віднесла себе до 1 або 2 сходинки, це, на наш погляд, свідчить про те, що в групах немає вихованців з надто заниженою самооцінкою, що могло бути пов'язане з неблагополучними сімейними відносинами чи негативним ставленням батьків до самої дитини або з несприятливим досвідом спілкування дитини в дошкільному закладі.

На четверту сходинку поставили себе 5 вихованці експериментальної групи (16,1%) і 6 вихованці контрольної групи (20%). Оскільки це може означати, що діти не зрозуміли завдання, або не хочуть чи бояться відповідати, що може свідчити про невпевненість, ми віднесли їх до групи вихованців із заниженою самооцінкою.

Таким чином, 5 вихованців експериментальної групи і 4 вихованці контрольної групи, відповідно 16,2% і 13,3%, за результатами дослідження мають завищену самооцінку, 12 вихованців експериментальної групи (38,7%) і 14 вихованців контрольної групи (46,6%) відповідають адекватному рівневі самооцінки, 14 (45,1%) вихованців експериментальної групи і 12 вихованців контрольної групи (40%) мають занижену самооцінку. Узагальнимо отримані дані у таблиці 2.1.5 та за допомогою рисунку 2.1.3.

Таблиця 2.1.5

Рівень самооцінки дітей старшого дошкільного віку за результатами дослідження за методикою «Сходинки» (авт. В.Г.Щур)

	Рівень самооцінки					
	Завищений		Адекватний		Низький	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
Експериментальна група (31 особа)	5	16,2	12	38,7	14	45,1
Контрольна група (30 осіб)	4	13,4	14	46,6	12	40

З метою унаочнення представимо результат у вигляді діаграми на рисунку 2.1.2.

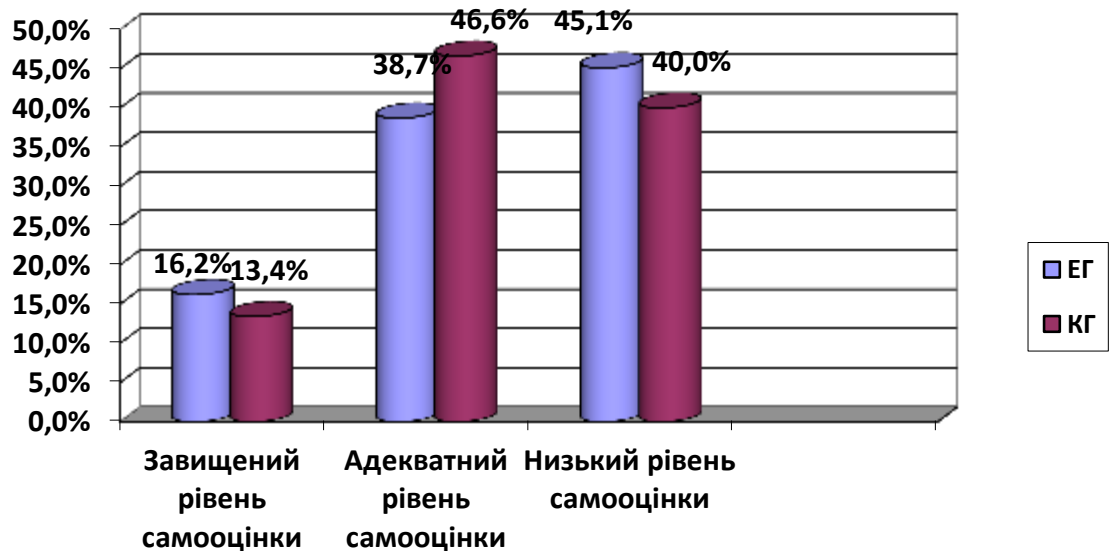

Рис. 2.1.3. Рівень самооцінки дітей старшого дошкільного віку за результатами дослідження за методикою «Сходинки» (авт. В. Щур)

Якщо порівняти результати, отримані за допомогою обох методик, ми бачимо, що кількість дошкільників, яких можна віднести до вихованців з адекватним рівнем самооцінки і сумарна частина дітей, що мають завищену і занижену самооцінку, приблизно однакова. Діти з завищеним і заниженим рівнем самооцінки не достатньо володіють вмінням формувати уявлення про себе, що проявляється у завищеному оцінюванні своїх особистісних якостей та можливостей під час різних видів діяльності, ідеалізованому образі себе і своїх можливостей. Вихованці з адекватною самооцінкою здатні усвідомлювати себе як індивідуальну особистість для формування адекватного я – образу, можуть адекватно оцінювати себе під час виконання різних видів діяльності; для них характерна відповідність реальних результатів і фактів, не завищена і не занижена оцінка своїх можливостей і свого місця серед інших дітей.

Отже, на етапі констатувального експерименту було уточнено критерії адекватної самооцінки дітей старшого дошкільного віку, здійснено емпіричне дослідження з метою визначення рівні її сформованості та здійснено розподіл досліджуваних за ними. Здійснивши діагностику самооцінки дітей старшого дошкільного віку за методикою «Дембо-Рубінштейн» (у модифікації П. Яньшина) та за методикою «Сходинки» В. Щур можна зробити висновки, що

за результатами проведених методів у обраних нами групах існує значна кількість дітей старшого дошкільного віку самооцінку яких не можна вважати адекватною. На нашу думку, це свідчить про деякі недоліки у сімейному вихованні і недостатню увагу з боку вихователів в педагогічній діяльності щодо формування адекватної самооцінки, що вказує на необхідність цілеспрямованої педагогічної освітньої роботи з метою виправлення ситуації.

2.2. Формування адекватної самооцінки у дітей старшого дошкільного віку

Отримані результати констатувального етапу дослідження дозволили зробити висновок, що рівень адекватної самооцінки старших дошкільників потребує додаткової організації виховних впливів з метою покращення показників її сформованості, що може бути реалізоване шляхом створення сприятливих умов у закладі дошкільної освіти й сім'ї, які є основними інституціями виховання дітей дошкільного віку, зокрема в питанні формування певного рівня самооцінки, і між якими постійно відбувається взаємодія у процесі психічного і соціального розвитку дитини дошкільного віку.

Отже, метою формувальної частини дослідження стало розробити, апробувати та упровадити у виховний процес закладу дошкільної освіти педагогічні умови та методи формування у старших дошкільників адекватної самооцінки. Виходячи з цього ми визначили два напрямки роботи: з дітьми старшого дошкільного віку і їхніми батьками. В експерименті взяли участь дошкільники експериментальної групи та члени їх родин, діти контрольної групи не були учасниками формувального експерименту, їхнє виховання здійснювалося у традиційний спосіб.

В основу визначення педагогічних умов, за допомогою яких оптимізувався виховний процес, спрямованих на розвиток адекватної самооцінки як найбільш важливої і визначальної властивості особистості дошкільника, було покладене формування ціннісних орієнтацій дітей старшого

дошкільного віку, умінь виявляти й аналізувати власні поведінку, вчинки, риси, досягнення не лише у звичних, але й нових та невизначених ситуаціях.

До комплексу педагогічних умов, спрямованих на покращення показників рівнів сформованості у досліджуваних дошкільників адекватної самооцінки, було віднесено:

- збагачення знань дітей про справедливу-несправедливу оцінку та її роль у житті;
- вправлення дошкільників в умінні виробляти справедливі судження, аргументувати та відстоювати їх;
- сприяти оволодінню та використанні вихователями сучасних технологій формування адекватної самооцінки у дітей старшого дошкільного віку у взаємодії з сім'єю.

Як було зазначено у першому розділі нашого дослідження, адекватна самооцінка активно формується у старшому дошкільному віці, коли у дитини визначаються усвідомлене ставлення до своїх дій і особистісних якостей. Позитивне оцінювання старшого дошкільника самого себе значною мірою відображає тенденції оцінки дорослого. Через оцінну діяльність дорослого, будь-то вихователь чи батьки, дитина починає вибудовувати власну систему ціннісних орієнтацій, що допомагають їй адекватно оцінювати себе та інших в контексті стосунків. Тому дорослі мають розширювати критерії адекватної самооцінки, надавати дітям необхідні зразки справедливої чи несправедливої самооцінки, розширювати уявлення про негативну – позитивну оцінку виконання діяльності, пропонувати певні критерії.

Необхідно забезпечити таке виховне середовище у закладі дошкільної освіти, щоб дошкільники мали можливість отримувати інформацію про власні можливості у різних формах активності, акцентуючи їх увагу на складових реальному образу «Я», враховуючи їх спонтанну допитливість, високу пізнавальну активність та прагнення отримати схвалення дорослого, а також навчались узгоджувати свої дії з діями інших у спільній діяльності, що сприяє формуванню адекватної самооцінки й усвідомленню свого місця в

навколишньому світі по відношенню до однолітків і реальної дійсності.

Зокрема, оцінюючи дії іншого в грі, дитина більш вимоглива, її оцінка визначається об'єктивною. Участь її у будь-якій спільній діяльності надає можливість узгодження різних її аспектів, формує толерантність, співчуття і виховує риси особистості важливі для організованої спільноти (колективу). На основі оцінювання своїх однолітків, дитина набуває позитивного досвіду щодо оцінювання самої себе, своїх здатностей, дій та отриманих результатів, що базується на безпосередньому набутих оцінних уявленнях і знаннях.

Необхідність досягти гарного результату привчає дитину планувати свої дії, управляти ними, і таким чином, це веде до розвитку волі, уміння керувати своєю поведінкою. Окрім того, результат діяльності є підґрунтям для порівняння успіхів, досягнутих різними дітьми. У грі, як однієї з форм соціальної взаємодії, притаманному даному віку, діти вчаться взаємодіяти з однолітками, оцінювати їх якості, отримувати оцінні судження про себе, пробувати себе у різних ролях, випробовувати власні можливості. В грі можна не тільки формувати самооцінку, а й розвивати її регулятивну функцію [52, с. 24].

У творчій діяльності: малюванні, ліпленні, аплікації, конструюванні, – малюки одержують певний результат, порівнюють його з еталоном, отримують оцінку з боку дорослих, однолітків і тим самим поповнюють власні уявлення про образ «Я», а вихователі на основі оцінки дитячих робіт можуть розвивати адекватну самооцінку. Зокрема, М. Лісіна вказує на пряму залежність адекватної самооцінки дітей старшого дошкільного віку від оцінювання дорослими. Влучність, аргументованість такої оцінки буде визначати оптимальну умову розвитку адекватної самооцінки у вихованців та набуття ними позитивного досвіду оцінювання себе. Критерії, які обирають батьки чи педагоги для оцінювання, мають актуалізувати здатності та зусилля малюків для досягнення поставленої мети діяльності. Тому вони також мають бути адекватними, адже на їх основі будуть складатися еталони власних дій та критичність сприйняття зовнішніх оцінок. Такі уявлення сприятимуть

вдосконаленню вміння дітей здійснювати аналіз результатів власних дій, відокремлювати себе від зовнішніх оцінок [26].

Таким чином, процес розвитку у дітей старшого дошкільного віку адекватної самооцінки виявиться ефективним за умови забезпечення балансу визначених та обґрунтованих вище педагогічних умов. Система виховних впливів, запропонованих нами, передбачала формування в дошкільників: уміння правильно формувати уявлення про себе та власні можливості (знання про свої особистісні якості та потенціал, усвідомлення себе як індивідуальної особистості, що виявляється у пошуку реального бачення себе у спілкуванні, поведінці, діяльності); самоповаги (відстоювати власну гідність, виявляти впевненість у своїх можливостях, переконаність досягнення успіху в будь-якій діяльності); адекватне оцінювання своїх можливостей та результатів (аналізувати свою поведінку, вчинки, якості, досягнення, виявляти критичність та самокритичність, обґрунтувати самооцінку, визнати помилки й прорахунки та відстояти справедливість свого судження під зовнішнім тиском).

Обираючи способи вдосконалення адекватної самооцінки ми виходили з того, що вони мають бути спрямовані на виховання у дітей самоповаги, вправління у оцінних судженнях відносно себе та інших людей, персонажів казок, вправлятися у виконанні різних завдань з метою досягнення успіху у власній діяльності, пізнавати свої сильні і слабкі сторони (Я можу), прогнозувати важливість певних особистісних якостей (які риси хочу сформулювати: Я хочу). У розвитку самооцінки дітей чільне місце належить дорослим, їх ставлення до вихованців: схваленні ними позитивних досягнень малюків, демонструванні однакової вимогливості у всіх видах дитячої діяльності, емоційна підтримка. Тому ми обрали наступні методи роботи для розвитку у дітей старшого дошкільного віку адекватної самооцінки:

- читання і складання казок та оповідок тематичної спрямованості,
- ігрова діяльність
- виконання завдань з зображувальної діяльності,
- проведення тематичних бесід про позитивні та негативні якості дітей,

надання консультацій і порад батькам.

Представимо дані методи у таблиці 2.2.1 у відповідності до окреслених педагогічних умов розвитку у дітей старшого дошкільного віку адекватної самооцінки.

Таблиця 2.2.1

Методи роботи з дошкільниками та батьками з розвитку у дітей старшого дошкільного віку адекватної самооцінки

Зв'язок методів та педагогічних умов	
Педагогічні умови	Методи
Збагачення знань дітей про справедливу-несправедливу оцінку та її роль у житті	Робота з казкою, читання і проведення бесід за змістом казок.
Вправлення дошкільників в умінні виробляти справедливі судження, аргументувати та відстоювати їх	Тематичні бесіди про роль самоповаги та базових якостей. Проведення заняття «Пізнання себе. Який Я?». Ігрова діяльність, ігри: «Дзеркало», «Компліменти».
Сприяти оволодінню та використанні вихователями сучасних технологій формування адекватної самооцінки у дітей старшого дошкільного віку у взаємодії з сім'єю	Консультування батьків Пам'ятки для вихователів та батьків.

З метою реалізації першої педагогічної умови – збагачення знань дітей про справедливу-несправедливу оцінку та її роль у житті було використано читання казок з подальшим груповим обговоренням подій, поведінки героїв, причин-наслідків їхньої поведінки, способів виходу із складних ситуацій, а також методи бесіди та завершення розпочатих оповідань.

Нами були обрані авторські казки: «Гидке каченя» і «Троє поросят».

Робота з казками включала в себе:

- читання казки;
- обговорення змісту казки, в ході якого акцент робився на позитивних і негативних рисах літературних героїв, їх діях та поведінці та оцінюванні їх результатів;
- творча робота за змістом казки за запитаннями, що допомагають дітям мотивувати своє ставлення до героя та пов'язують зміст прочитаного твору з особистим життєвим досвідом;
- завдання типу «продовж казку», «що було б, якщо героїв поміняти місцями», «уяви себе героєм казки, як би ти повів себе» тощо.

Цінність казки у тому, що вони допомагають дітям необхідних моральних уявлень і навичок поведінки, навчали долати складні ситуації, використовуючи героїв казок як модель для наслідування. В казці відсутні прямі настанови, але у їх змісті закладений певний життєвий урок, який діти поступово засвоюють, багаторазово повертаючись до змісту казки. Тому за допомогою казок ми впливали на поведінку дитини, не викликаючи сильного спротиву з її боку. Натомість діти здатні розуміти зміст та переказувати казки, запам'ятовувати і розповідати з пам'яті віршовані казки, наслідувати у своїх вчинках, діях, поведінці улюблених героїв, і в разі чого співчувати їм; розрізняти між собою позитивних та негативних персонажів, на прикладах негативних – вчитися як не потрібно поводитися, з батьками, вихователями, однолітками, друзями [27].

У процесі роботи з казкою ми намагалися не давати готових рішень проблемних ситуацій, а допомагали дітям оцінити ситуацію, яка трапилася з героями казки, розуміти можливі наслідки таких вчинків, передбачати можливі дії інших героїв, схвалювали намагання зрозуміти причини дій і вчинків.

Також ми звертались до особистого досвіду дітей, яким пропонували зрозуміти мотиви вчинків героїв і виразити своє ставлення до них.

Зміст виховної роботи за змістом казок представлена у додатку Д.

Для реалізації другої педагогічної умови – вправління дошкільників в умінні виробляти справедливі судження, аргументувати та відстоювати їх, з

ними організовувалися тематичні бесіди, зміст яких був розроблений О.Кононко. Метою проведення обраних бесід стало поглиблення знань дітей дошкільного віку про себе самих, про свої сильні і слабкі сторони, формування вміння довіряти собі, бути впевненим і стійким у важких життєвих ситуаціях [19].

Ми обрали бесіди за такими темами: «Який я?», «Як виховати у себе самоповагу», «Чим я собі подобаюсь під час виконання діяльності?», «Чим не подобаюсь собі у діяльності?», «Чим подобаюся дорослим і товаришам у діяльності?». У процесі проведення ми фіксували емоційні дітей, зміст висловлювань. Зміст бесід:

1.«Який я?». Разом з дітьми уточнюємо зміст понять «впевнений», «невпевнений» та «самовпевнений»; з'ясовуємо, чому одні діти впевнені у собі, деякі – не впевнені, а дехто – самовпевнений; кому з них легше домогтися успіху в житті, а кому – важче і чому; в яких ситуаціях буває легше-важче виявити впевненість у собі; як варто поводитися під час зіткнення з труднощами. Пропонуємо кожному дошкільнику визначити, який він, аргументувати свою думку.

2. Як виховати у себе самоповагу. Обговорюємо з дошкільниками такі питання: що значить поважати себе, що таке успіх та відчуття задоволеності, гордості за результат, що таке самоповага, довіра своїм можливостям, власному досвіду; що таке здатність підтримати, як заспокоїти себе у процесі виконання діяльності; що таке спроможність мобілізувати зусилля на досягнення мети; як стати сміливим, рішучим, наполегливим і водночас не хвалькуватим.

3.«Чим я собі подобаюся під час виконання діяльності?». Пояснюємо дітям, що кожна людина має свої сильні якості, чесноти і заслуговує на самоповагу та повагу інших. Пропонуємо по черзі кожній дитині визначити, чим вона собі подобається коли виконує діяльність. Називати можна декілька чеснот. За умови, якщо дитина уникає відповіді або задовольняється відповідями типу: «Усім собі подобаюся» або «Нічим не подобаюся», треба разом з іншими дітьми визначити її позитивні риси, які визначають успішність

дитини у діяльності.

4 «Чим не подобаюся собі у діяльності?» Починаємо бесіду з пояснення, що у кожної людини є свої недоліки – більші чи менші, що саме вони відіграють велику роль у виконанні діяльності. Щоб їх позбутися, необхідно усвідомлювати, що вони є. Пропонуємо дошкільникам виявити самокритичність і визнати свої вразливі місця під час виконання завдань, назвати основні недоліки, які заважають успішно виконати діяльність, досягнути поставленої мети. Відмічається, на основі чого робиться узагальнення дошкільників: на основі власної оцінки діяльності чи оцінювання дорослими, ровесниками.

5. «Чим подобаюся дорослим та товаришам у діяльності?» Спрямовується увага на виховання у дітей уміння бачити себе очима інших людей, заохочення бажання у них бути цілеспрямованим та уважним під час діяльності, демонструвати впевненість у ній, відчувати повагу до себе при досягненні результату, об'єктивно сприймати критику щодо якості її виконання. Обговорення з дошкільниками, чи відрізняються між собою якості, які подобаються батькам, вихователям та друзям. З'ясувати чи потрапили до переліку самоповага, об'єктивність, наполегливість, цілеспрямованість, впевненість у собі та до переліку якостей, які дорослі та однолітки цінують [19].

З метою збагачення уявлень дітей про образ самого себе, власного «Я», формування вміння дітей дошкільного віку об'єктивно визначати позитивні та негативні риси своєї особистості, свої чесноти, посилення у них відчуття власної значущості та індивідуальності, розвиток впевненості і самоповаги було проведено заняття «Пізнання себе. Який Я?». Поведене заняття мало сприяти посиленню віри дитини дошкільного віку у власні здібності та можливості, розвиткові вміння встановлювати дружні взаємини з однолітками. Вправи були спрямовані на закріплення конструктивної поведінки самоствердження у дошкільника, підвищення його рівня контактності, доброзичливості, співпереживання, співтворчості та доброзичливості. Конспект заняття

представлений у додатку Е.

Наступним видом роботи було проведення консультування батьків дошкільників. Метою такої роботи з батьками було систематизувати у них знання про завищену та занижену види самооцінки та необхідність розвитку у дошкільників адекватної самооцінки, а також надання їм рекомендацій щодо конструктивного спілкування з дітьми, розкриттю внутрішнього «Я» дитини, її індивідуальності, задоволення її потреби в довірі, любові та увазі. Нашим завданням було допомогти батькам дошкільників сформувавши для себе реальні вимоги стосовно їх дитини, та створити ефективну модель спілкування і використання ефективних засобів розвитку саме адекватної самооцінки дитини дошкільного віку у родині.

Для дорослих членів сімей було проведено одну консультацію у формі заняття на тему: «Особливості самооцінки у дошкільному віці». Завданням для батьків після проведеної роботи було спостерігати за своєю дитиною протягом тижня з метою виявлення у неї проявів певного рівня самооцінки. З інтервалом через тиждень ми провели з батьками семінар на тему «Вплив педагогічного стилю спілкування батьків на розвиток адекватної самооцінки дитини дошкільного віку», метою якого було ознайомити батьків з основними стилями педагогічного спілкування у родині, обґрунтувати вплив обраного стилю на формування адекватної самооцінки їхньої дитини, надати практичні рекомендації підвищення ефективності міжособистісних взаємин з дитиною у родині.

Отже, у процесі консультування та під час семінару експериментатор повідомив дорослим ознаки певних видів самооцінювання дітей, що сприяло усвідомленню ними важливості означеної проблеми, і також спрямував їх на пошук найбільш оптимальної стратегії взаємовідносин з дітьми та повсякденної практику реагування на успіхи – невдачі дитини. На закінчення консультацій батькам було запропоновано пам'ятки, які містили в собі методичні рекомендації щодо особливостей виховання дітей та орієнтували їх на дотримання певних стратегій поведінки з дітьми що мають різні види

самооцінки. Зміст роботи з батьками наведено у додатку Ж, методичні рекомендації для батьків представлені у додатку К.

На формування адекватної самооцінки дитини, яка відвідує дитячий садок, окрім батьків великий вплив роблять і вихователі. З метою формування у дітей дошкільного віку адекватного рівня самооцінки доцільно проводити ігрову діяльність, використовувати вправи і етюди, спрямовані на формування у дитини позитивного ставлення до самої себе, до інших людей, розвитку почуття близькості з оточуючими, зняття психоемоційного напруження, зменшення тривожності, на розвиток здатності розуміти свій емоційний стан. Можна пропонувати дитині посильні завдання обов'язково здійснюючи при цьому емоційну підтримку і схвалення. Це значною мірою буде впливати на розвиток адекватної самооцінки у дитини.

Процес формування адекватної самооцінки в процесі взаємодії дитини і дорослих здійснюється постійно, і в сім'ї, і в дошкільному закладі. Завдання вихователів і батьків полягає в тому, щоб підготувати дитину до цього складного періоду його життя, для чого необхідно сформувати уявлення про самооцінку і рівень домагань своєї дитини, використовуючи спостереження. І, безумовно, вихователі повинні діяти спільно з батьками, спостерігаючи за дітьми у різних видах діяльності і спільними зусиллями проводити виховну роботу, спрямовану на формування адекватної самооцінки у дітей старшого дошкільного віку.

2.3. Аналіз результатів роботи з формування адекватної самооцінки у дітей старшого дошкільного віку

Перевірка ефективності запропонованої системи роботи з формування адекватної самооцінки у дітей старшого дошкільного віку вимагала проведення контрольного етапу дослідження. Критерії і показники були залишені з констатувального етапу дослідження, також на контрольному етапі експерименту взяли участь ті самі досліджувані, що й на констатувальному.

Було проведено повторне тестування батьків, з метою виявлення їх ставлення до розвитку адекватної самооцінки у дітей дошкільного віку та оцінку рівня такої самооцінки їх дітей, результати представлені у таблиці 2.3.1 та за допомогою діаграми (рис. 2.3.1.) у порівнянні з констатувальним етапом дослідження.

Таблиця 2.3.1

Результати тестування батьків щодо виявлення їх ставлення до розвитку адекватної самооцінки у дітей дошкільного віку та оцінки рівня самооцінки їх дітей

Групи	Констатувальний етап						Контрольний етап					
	Низький рівень		Задовільний рівень		Достатній рівень		Низький рівень		Задовільний рівень		Достатній рівень	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
ЕГ	0	0	20	64,5	11	35,5	0	0	14	45,2	17	54,8
КГ	0	0	18	60	12	40	0	0	17	56,6	13	43,4

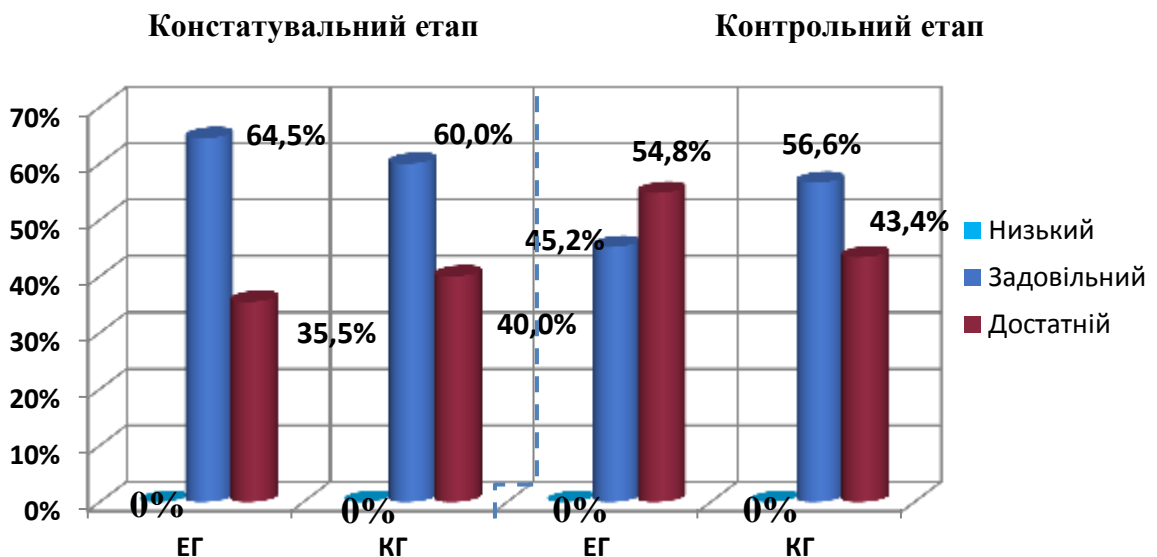

Рис. 2.3.1. Результати тестування батьків щодо виявлення їх ставлення до розвитку адекватної самооцінки у дітей дошкільного віку та оцінки рівня самооцінки їх дітей

За результатами тестування батьків показали можна бачити позитивні

зрушення в експериментальній групі, значення достатнього рівня розвитку адекватної самооцінки збільшились з 35,5% до 54,8% відповідно за рахунок зменшення показників задовільного рівня з 64,5% до 45,2%, що у динаміці становить 19,3%. В контрольній групі також відбулись зміни, але вони незначні, динаміка становить 3,4%.

Наступним етапом нашої роботи було провести повторне діагностування рівня знань та уявлень дітей старшого дошкільного віку про самооцінку як важливу якість їх особистості та визначити рівень адекватної самооцінки дітей дошкільного віку за допомогою використаних нами на констатувальному етапі дослідження методик «Дембо-Рубінштейна» (у модифікації П. Яньшина) «Сходинки» В.Г. Щур.

Опрацювавши отримані результати діагностики за методикою «Дембо-Рубінштейн» ми виявили, що до числа дітей, відповідно до ключа методики, можна визначити рівень самооцінки: завищений (1-2 коло) – 7 дітей експериментальної групи, що становить 22,5% і 10 дітей контрольної групи, відповідно 33,4%; адекватний (3 коло) – 19 дітей експериментальної групи, що становить 61,3%, і 12 дітей контрольної групи (40%); низький (4 коло) – 5 дітей експериментальної групи, що становить 16,2% і 8 дітей контрольної групи, відповідно 26,6%. Відобразимо узагальнену інформацію у таблиці 2.3.2. та на рисунку 2.3.2 у порівнянні з констатувальним етапом дослідження.

Таблиця 2.3.2

**Рівень самооцінки дітей старшого дошкільного віку
за методикою «Дембо-Рубінштейн»**

Групи	Констатувальний етап						Контрольний етап					
	Завищений рівень		Адекватний рівень		Низький рівень		Завищений рівень		Адекватний рівень		Низький рівень	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
ЕГ	9	29	14	45,2	8	25,8	7	22,5	19	61,3	5	16,2
КГ	10	33,3	11	36,7	9	30	10	33,4	12	40	8	26,6

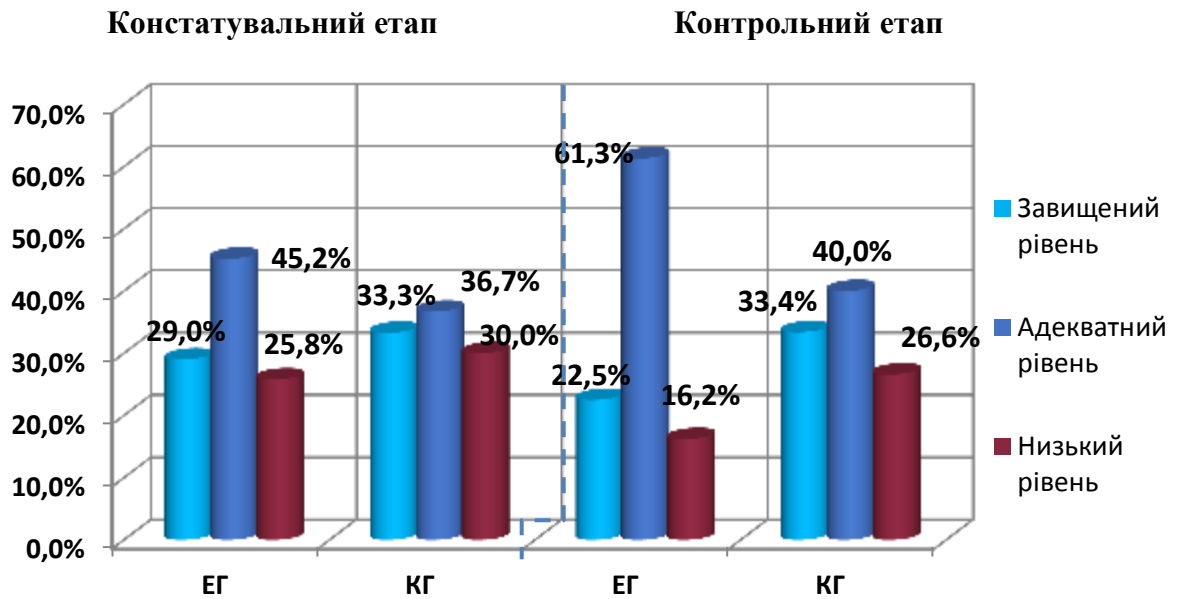

Рис. 2.3.2. Рівень самооцінки дітей старшого дошкільного віку за методикою «Дембо-Рубінштейн»

Можна констатувати, що кількість вихованців експериментальної групи, у яких діагностовано адекватний рівень самооцінки, збільшилась на 16,1% і становить 61,3% порівняно із початковим значенням 45,2%.

У результаті повторного діагностування самооцінки дитини за методикою «Сходишки» В. Щур, яка заснована на оцінюванні дітьми дошкільного віку своїх особистісних якостей, ми отримали наступні результати, представлені у таблиці 2.3.3 і на рисунку 2.3.3.

Таблиця 2.3.3

Рівень самооцінки дітей старшого дошкільного віку за результатами дослідження за методикою «Сходишки» (авт. В. Щур)

Групи	Констатувальний етап						Контрольний етап					
	Завищений рівень		Адекватний рівень		Низький рівень		Завищений рівень		Адекватний рівень		Низький рівень	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
ЕГ	5	16,2	12	38,7	14	45,1	5	16,2	18	58	8	25,8
КГ	4	13,4	14	46,6	12	40	5	16,7	15	50	10	33,3

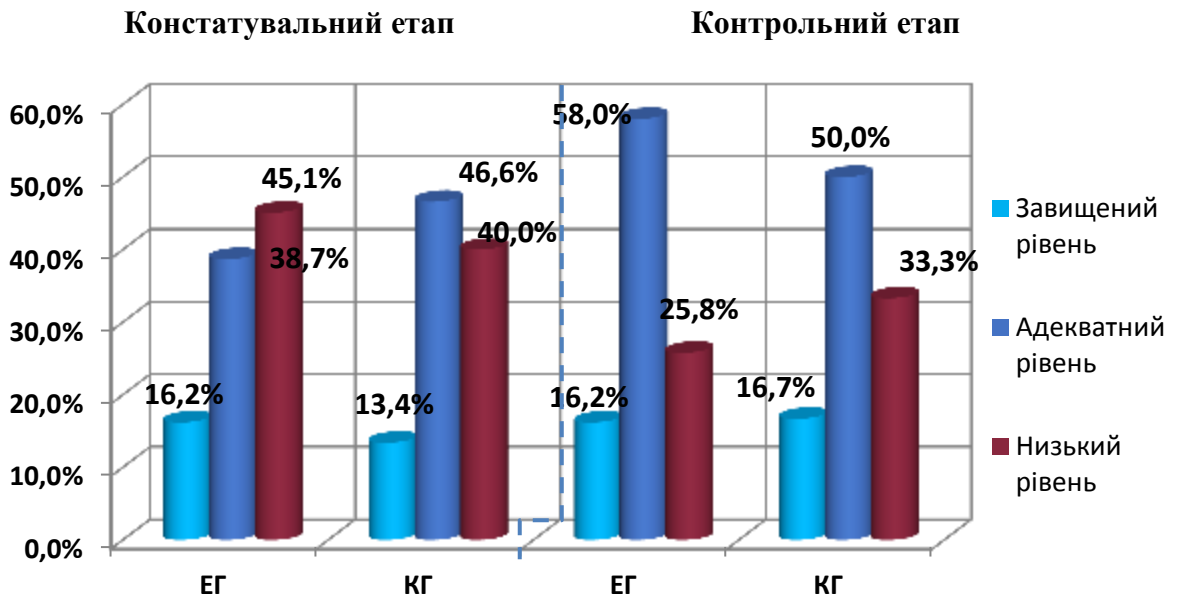

Рис. 2.3.3. Рівень самооцінки дітей старшого дошкільного віку за результатами дослідження за методикою «Сходишки» (авт. В. Щур)

Аналіз порівняльних даних щодо сформованості у дітей старшого дошкільного віку адекватної самооцінки на констатувальному та контрольному етапах роботи показує позитивні зміни показників вказаної властивості особистості в дітей експериментальної групи. Слід також відмітити, що залишилася певна кількість дітей-дошкільників, які усе ще характеризувалися низькими показниками сформованої адекватної самооцінки. У досліджуваних контрольній групі відмічались менш суттєві зрушення в проявах адекватної самооцінки. Усе це свідчить про ефективність методів, форм і прийомів виховної роботи, застосованих на формуальному етапі дослідження.

Як зазначають порівняльні дані, завдяки спеціально організованій системі формування адекватної самооцінки у дітей експериментальної групи зменшилася кількість дітей, віднесених до низького рівня адекватної самооцінки. Водночас динаміка змін у контрольній групі за цими показниками виявилася несуттєвою. Це дає підстави стверджувати, що експериментальна система виховання виявилася ефективнішою за традиційну і доцільна для застосування в педагогічній практиці.

Після проведеної роботи з батьками, більшість їх усвідомили, що на

розвиток уміння дітей адекватно оцінювати власні можливості та успішність у діяльності, слід звертати більше уваги. У ході формувального експерименту завдяки пам'яткам та консультаціям вдалося позитивно вплинути на розуміння батьками відмінностей у адекватній – неадекватній самооцінці.

У цілому система формувальних впливів виявилася ефективною, позитивно позначилася на усіх компонентах адекватної самооцінці – знаннях дітей та дорослих, самоповазі до самих себе, менше – на навичках адекватної поведінки у складних ситуаціях. Отже, можна зробити висновок, що розроблена система роботи з формування адекватної самооцінки дітей старшого дошкільного віку значно оптимізувала виховний процес і є ефективною. Що дає змогу визначити наступні рекомендації для батьків і вихователів щодо формування адекватної самооцінки і правильних уявлень про себе у дітей дошкільного віку:

1. Оптимізація батьківсько-дитячих відносин. Батькам потрібно створити для дитини атмосферу поваги, любові, бережливого ставлення до її індивідуальних особливостей, зацікавленості у її діяльності, впевненості в її досягненнях; але одночасно – вимогливості і послідовності у виховних впливах.

2. Оптимізація відносин дитини з однолітками полягає у створенні умов повноцінного спілкування дитини з однолітками; за умови виникнення у неї труднощів у відносинах з іншими дітьми, необхідно з'ясувати причини і допомогти їй набути впевненості у колективі однолітків.

3. Розширення і збагачення індивідуального досвіду дитини досягається урізноманітненням діяльності дитини, оскільки чим ширша активна самостійна діяльність, тим більше у дитини шансів перевірити свої здібності і розширити уявлень про себе і свої можливості.

4. Розвиток здатності аналізувати свої переживання і результати своїх дій і вчинків. У процесі оцінювання діяльності дитини слід дотримуватись завжди позитивних оцінок, причому оцінювати результати дій дитини необхідно разом з нею, порівнюючи зі зразком, знаходити причини помилок і труднощів та засобів їх виправлення. При цьому у дитини важливо формувати впевненість у

тому, що вона обов'язково впорається зі складними ситуаціями, доб'ється хороших успіхів, у неї все вийде.

Таким чином, отримані результати засвідчують, що визначені завдання дослідження виконано, мету досягнуто, одержані наукові висновки мають суттєве значення для формування адекватної самооцінки дітей старшого дошкільного віку. Тому розроблену й апробовану систему роботи можна вважати якісною і використовувати її в подальшій роботі в закладах дошкільної освіти.

Висновки до розділу 2

У процесі дослідження було виявлено структурні компоненти і рівні самооцінки дітей старшого дошкільного віку, особливості у них прояву досліджуваної якості, зв'язок самооцінки і провідної діяльності, характерної для даного віку.

У ході проведення констатувального експерименту було уточнено критерії адекватної самооцінки дітей старшого дошкільного віку, здійснено емпіричне дослідження з метою визначення рівня її сформованості та зроблено розподіл досліджуваних за ними, виходячи з розуміння, що самооцінка особистості є інтегративним утворенням, має компонентну структуру та піддається розвивальним впливам. Здійснивши діагностику самооцінки дітей старшого дошкільного віку за методикою «Дембо-Рубінштейн» (у модифікації П. Яньшина) та за методикою «Сходинки» В.Г. Щур ми зробили висновки, що у обраних нами групах існує значна кількість дітей старшого дошкільного віку самооцінку яких не можна вважати адекватною, і це вказує на необхідність цілеспрямованої педагогічної освітньої роботи і створення сприятливих виховних умов у закладі дошкільної освіти й сім'ї з метою виправлення ситуації.

Метою формувальної частини дослідження стало розробити, апробувати та упровадити у виховний процес закладу дошкільної освіти педагогічні умови та методи формування у старших дошкільників адекватної самооцінки, що було реалізовано у двох напрямках взаємодії: з дітьми старшого дошкільного віку і їхніми батьками. Було застосовано ряд методів, спрямованих на розвиток у дітей старшого дошкільного віку адекватної самооцінки: читання казок, проведення бесід, ігрових вправ, що було спрямовано на розширення у дошкільників здатності до оцінювальних дій, збагачення образу Я; проведення з батьками тематичних бесід і педагогічних консультацій з приводу особливостей самооцінки дітей у дошкільному віці, запропоновано пам'ятки поведінки з дітьми, які мають різні рівні самооцінки.

Контрольний етап експерименту був спрямований на виявлення того, наскільки змінилися прояви адекватної самооцінки дітей старшого дошкільного віку у їх поведінці, діяльності. Результати контрольного експерименту довели позитивну динаміку змін у рівнях сформованості адекватної самооцінки дітей старшого дошкільного віку, а значить доведено ефективність розроблених педагогічних умов, реалізованих у різноманітних формах і методах формування у дітей старшого дошкільного віку вміння критично аналізувати власну діяльність, об'єктивно оцінювати власні можливості її здійснення.

Отже, висунуту гіпотезу підтверджено, що дає підстави для формулювання загальних висновків нашого дослідження.

Загальний висновок

Проведене дослідження і здобуті результати щодо рівня розвитку адекватної самооцінки у дітей старшого дошкільного віку дали можливість зробити такі висновки:

1. У процесі аналізу психолого-педагогічної літератури встановлено, що у сучасній психолого-педагогічній науці проблема розвитку адекватної самооцінки у дітей старшого дошкільного віку набуває особливого запиту, оскільки цілісний розвиток дитини як особистості – головна мета модернізації дошкільної освіти сьогодення. Уточнені опорні поняття досліджуваної проблеми: самосвідомість, самопізнання, саморегуляція, самовідчуття, самооцінка, самолюбство, адекватність і неадекватність самооцінки, відносна самооцінка, образ Я, «Я-концепція» які тісно взаємопов'язані між собою та складають своєрідний причинно-наслідковий ряд, що відображає відповідні етапи формування самосвідомості та самооцінки у дітей дошкільного віку.

2. На основі досліджень учених було з'ясовано, що самооцінка є важливою складовою «Я-концепції» особистості. Завдяки їй людина оцінює окремі властивості своєї особистості, поведінки і діяльності, так і власну особистість у цілому. Зокрема, науковці виділяють адекватну самооцінку, під якою розуміють не вроджену характеристику організму, а складне особистісне утворення, яке підвладне процесам формування і становлення в структурі всіх особистісних характеристик дитини і формується в процесі діяльності і спілкування дитини з оточуючими її людьми на певному віковому етапі розвитку.

3. Виявлено, що в старшому дошкільному віці самооцінка набуває більшої стабільності за рахунок процесу розвитку самостійності дитини, її більш диференційованого та глибокого самопізнання, що в свою чергу впливає на формування адекватної самооцінки. Були виділені основні чинники, від яких залежить прояв того чи іншого виду самооцінки та її подальше формування: оцінка дорослого; стиль сімейного виховання; різні види соціальної взаємодії,

провідним видом якої є ігрова діяльність; досвід діяльності і спілкування дитини; досвід взаємодії з іншими людьми.

4. Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив визначити основні критерії та показники розвитку адекватної самооцінки дітей старшого дошкільного віку у звичних видах діяльності. У ході констатувального експерименту було здійснено емпіричне дослідження за методикою «Дембо-Рубінштейн» (у модифікації П. Яньшина) та за методикою «Сходинки» В.Г. Щур з метою визначення рівня сформованості адекватної самооцінки у старших дошкільників. За отриманими результатами нами зроблено розподіл досліджуваних за визначеними рівнями сформованості адекватної самооцінки, виходячи з розуміння, що самооцінка особистості є інтегративним утворенням, має компонентну структуру та піддається розвивальним впливам. Отримані дані показали, що у обраних нами групах існує значна кількість дітей старшого дошкільного віку самооцінку яких не можна вважати адекватною, і це вказує на необхідність цілеспрямованої педагогічної освітньої роботи і створення сприятливих виховних умов у закладі дошкільної освіти й сім'ї з метою виправлення ситуації.

5. Далі нами було розроблено та впроваджено у виховний процес закладу дошкільної освіти педагогічні умови та методи формування у старших дошкільників адекватної самооцінки, що було реалізовано у двох напрямках взаємодії: з дітьми старшого дошкільного віку і їхніми батьками. Зокрема, було застосовано ряд методів, спрямованих на розвиток у дітей старшого дошкільного віку адекватної самооцінки: читання казок, проведення бесід, ігрових вправ, що було спрямовано на розширення у дошкільників здатності до оцінювальних дій, збагачення образу Я. З батьками були проведені тематичні бесіди і педагогічні консультації з приводу особливостей самооцінки дітей у дошкільному віці, запропоновано пам'ятки поводження з дітьми, які мають різні рівні самооцінки. Робота проводилася за визначеними критеріями в комплексі.

6. Аналіз результатів контрольного зрізу засвідчив, що після впровадження розробленої системи виховної роботи, яка була спрямована на реалізацію педагогічних умов формування у старших дошкільників адекватної самооцінки, відбулися позитивні зміни у рівнях сформованості адекватної самооцінки дітей старшого дошкільного віку, а значить доведено ефективність розроблених педагогічних умов, реалізованих у різноманітних формах і методах формування у дітей старшого дошкільного віку вміння критично аналізувати власну діяльність, об'єктивно оцінювати власні можливості її здійснення.

Таким чином, у ході експериментальної роботи доведено, що реалізація визнаної сукупності педагогічних умов забезпечує позитивний вплив на розвиток адекватної самооцінки дітей старшого дошкільного віку, дані контрольного експерименту підтвердили гіпотезу нашого дослідження.

Отримані результати дослідження засвідчують, що визначені завдання дослідження виконано, мету досягнуто, одержані наукові висновки мають суттєве значення для теоретичної та практичної професійної підготовки вихователів закладів дошкільної освіти. Розроблена система може використовуватись вихователями та батьками вихованців з метою розвитку адекватної самооцінки дітей старшого дошкільного віку.

Список використаних джерел

1. Аніщук А. М. Індивідуалізація освітнього простору в ДНЗ: навч. посіб. для студентів вищих навч. закл. спеціальності «Дошкільна освіта». Ніжин: НДУ. ім. М. Гоголя, 2017. 202с.
2. Бабійчук В. Н. Передовий педагогічний досвід. Формування соціальної компетентності дошкільників засобами сюжетно-рольової гри. К., 2011. 115с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>.
4. Бернс Р. Розвиток Я-концепції і виховання / Заг. ред. і вступ ст. В. Я. Пилипівського ; пер. з англ. М. : Прогрес, 1986. 420 с.
5. Бернс Р. Что такое Я-концепция. Психология самосознания: хрестоматия / под ред. Д. Я. Райгородского. М., 2003. С.333-393.
6. Волков Б. С. Дитяча психологія: від народження до школи, 4-е видання. П. СПб., 2009. 146 с.
7. Воспитание детей дошкольного возраста / под. ред. Л.Н. Проколиенко. К.: Рад. шк., 1990. 368с.
8. Горбатих В.В. Індивідуальні особливості самоствалення старшого дошкільника в структурі життєвих орієнтацій. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. *Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. Київ, 2019. 245 с. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKewjgzNa9qrXvAhXqpIsKHV_GBu8QFjAAegQIAhAD&url=http%3A%2F%2Fpsychology-naes-ua.institute%2Ffiles%2Fpdf%2Fdisertaciya_gorbatih_1561313268.pdf&usg=AOvVaw1fuRvTvAwGHKKOkyeNNZDw
9. Гордєєва Ж. В. Розвиток регулятивної функції самооцінки у дітей дошкільного і молодшого шкільного віку. Автореферат на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна

та вікова психологія. *Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. Київ, 2007.- 45 с. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjcxY6Pq7XvAhWlpYsKHcDSB9sQFjABegQIAhAD&url=http%3A%2F%2Fwww.irbis-nbu.gov.ua%2Fcgi-bin%2Firbis_nbu%2Fcgirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DARD%26P21DBN%3DARD%26Z21ID%3D%26Image_file_name%3DDOC%2F2007%2F07gjvm sv.zip%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1&usg=AOvVaw098Hb50e-eBQplxcWjtpXJ

10. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття). К., 1994. 61 с.

11. Долгова В. И., Кузнецова О. И. Формирование самооценки у детей старшего дошкольного возраста. *Научно-методический электронный журнал «Концепт»*. 2016. Т. 44. С. 65–72. URL: <http://e-koncept.ru/2016/56977.htm>.

12. Долинна О., Низковська О. Батьки в дошкільному закладі: споживачі та гості чи партнери-однодумці? *Дошкільне виховання*. 2007. № 1. С. 6-8.

13. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навч. Посіб / Т. В.Дуткевич. – К.: Центр учбової літератури, 2012. 424 с. URL: <https://textbook.com.ua/psihologiya/1473452524/s-25>

14. Заброцький М. М. Основи вікової психології : навчальний посібник. Т.: Богдан. 2006. 112 с.

15. Закон України «Про дошкільну освіту». Редакція від 01.01.2016. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>

16. Закон України «Про освіту. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2017, № 38-39, ст.380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

17. Каньоса Н. Г. Теорія та методика співпраці ДНЗ з родинами Навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський, 2015. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwid65LUos3uAhXkpYsKHdDYCMsQFjABegQIBRAC&url=http%3A%2F%2Felar.kpnu.edu.ua%3A8081%2Fxmlui%2Fbitstream%2Fhandle%2F123456789%2F1781%2FKanosa-N.H.-Teoriia-ta-metodyka-spivpratsi-DNZ-z->

rodynamy.pdf%3Fsequence%3D1%26isAllowed%3Dy&usg=AOvVaw3KrDORBw1ICzsiULGNs8OS

18. Кон И. С. В поисках себя: Личность и ее самосознание. М. : Политиздат, 1984. 333 с.

19. Кононко О. Л. Плакаємо в малечі почуття самовартісності. Харків : Ранок, 2008. 141 с.

20. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток: навчальний посібник Для вищ. навч. закладів. К. Освіта, 1998. 255 с.

21. Короткий психологічний словник / за ред. проф. В. І. Войтка. К.: Вища школа, 1976. 191 с.

22. Котирло В.К., Ладивір С.А. Дитячий садок і сім'я. К.: Рад.шк., 1984. 118 с.

23. Криворучко Т. І. Особливості розуміння самооцінки в сучасній психологічній науці. *Медсестринство*. 2015. №4. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwicqffpys3sAhVQr4sKHRuWC94QFjAAegQIBxAC&url=http%3A%2F%2Ffojs.tdmu.edu.ua%2Findex.php%2Fnursing%2Farticle%2Fdownload%2F6090%2F5574%2F&usg=AOvVaw14-nlE6SqKdMCJszOy3OwL>
<https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwicqffpys3sAhVQr4sKHRuWC94QFjAAegQIBxAC&url=http%3A%2F%2Ffojs.tdmu.edu.ua%2Findex.php%2Fnursing%2Farticle%2Fdownload%2F6090%2F5574%2F&usg=AOvVaw14-nlE6SqKdMCJszOy3OwL>

24. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка у запитаннях і відповідях: навчальний посібник. К., 2006. 311 с.

25. Липкина А. И. Самооценка школьника М.: Знание, 1976. 64 с.

26. Лисина М. И., Сильвестру А. И. Психология самопознания у дошкольников. М.: Прогрес, 1983. 234 с.

27. Литвишко О. М. Формування основ соціальної компетентності дітей 5-6 років засобами казки в дошкільних навчальних закладах : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук : спец. 13.00.07 –

теорія і методика виховання. Переяслав-Хмельницький, 2019.
URL:https://ipv.org.ua/wp-content/uploads/2019/05/Lytvyshko_dis.pdf

28. Метелюк В.І. Самосвідомість і самооцінка дитини: проблеми наступності. *Особистісно-професійна підготовка вчителя до здійснення навчально-творчої діяльності молодшого школяра. Збірник праць науково-практичної конференції* (Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ 17-18 травня 2012р.). К., 2012. URL: www.psyh.kiev.ua/Конференція.

29. Методики дослідження самооцінки дитини: Психологічні тести. URL: http://nebo.at.ua/publ/psikhologichni_testi/metodiki_doslidzhennja_samoocinki_ditin_i/41-1-0-176.

30. Михеєва Е. В. Формирование самооценки в детей дошкольного возраста. С.-Пб.: Речь, 2002. 80 с.

31. Молчанова О.Н. Самооценка: Теоретические проблемы и эмпирические исследования: учеб. пособие. М.: Флинта: Наука, 2010. 392 с

32. Нечай С. І. Учити співробітництва з малку. *Дошкільне виховання*. 2014. №9. С. 15-18.

33. Обухова Л. Ф. Возрастная психология : учебник. М. : 1996. 374 с.

34. Олійник О. О. Адекватна самооцінка особистості: віковий дискурс. *Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць*. К.: Інститут психології ім. Г.С.Костюка НАПН України, 2013. Т. 20 С. 475-484

35. Олійник О. О. Мисленнєва діяльність як умова формування адекватної самооцінки. *Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць*. К.: Інститут психології ім. Г.С.Костюка НАПН України, 2011. Т. 13 Част. 2. С. 291-299

36. Онуфрієва Л. А. Самооцінка як складова Я-концепції майбутніх фахівців соціономічних професій. *Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України*. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiY2-H5t83sAhUNkMMKHRFED7cQFjAIegQICChAC&url=>

[http%3A%2F%2Fjournals.dnpb.gov.ua%2Findex.php%2F2227-6246%2Farticle%2Fdownload%2F159575%2F158803&usg=AOvVaw384Jf5_t1CXyV6c54VKV9k](http://3A%2F%2Fjournals.dnpb.gov.ua%2Findex.php%2F2227-6246%2Farticle%2Fdownload%2F159575%2F158803&usg=AOvVaw384Jf5_t1CXyV6c54VKV9k)

37. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія : навч. посіб. К.: Академ-видав, 2008. 432 с.
38. Пеньковська Н. Сім'я формує самооцінку дитини. *Дошкільне виховання*. 2002. № 6. С. 16 – 19.
39. Петровский А. В., Ярошевский М. Г. Психология. К., Академия. 2002. 512 с.
40. Поздняк Л.В., Лященко Н. Н. Управление дошкольным образованием. М.: «Академия», 2001. 432 с.
41. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка : навчальний посібник. К.: Академвидав, 2004. 450 с.
42. Програма розвитку дитини дошкільного віку “Українське дошкілля” / О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко та ін. Тернопіль: Мандрівець, 2012. 264 с.
43. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція). У 2 ч. Ч.ІІ. Від трьох до шести (семи) років /Аксьонова О. П., Аніщук А. М., Артемова Л. В та ін.; наук. кер. О. Л. Кононко. Київ: ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2014. 452 с.
44. Психічний розвиток дитини-дошкільника : навчальний. посібник / С.Є Кулачківська, С.О.Ладивір, Т.О. Піроженко та ін. К., Світоч, 2004. 75 с.
45. Психологія: Навчальний посібник / О.В. Винославська, О.А. Бреусенко-Кузнецов, В.Л. Зливков та ін. К.: ІНКОС, 2005. 352 с.
46. Роджерс К. Клієнт-центрована терапія. К. : Ваклер, 1997. 320 с.
47. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб. : Питер, 2002. 720 с.
48. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підруч. для студ. пед. ф-тів / Міжнар. Фонд „Відродження”; Ред. Н. Ф. Сідаш. К.: Абрис, 1997. 415 с.
49. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: навч. посіб. К. : Академвидав, 2005. 360 с.

50. Світ дитинства : комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів / упоряд. : О. М. Байер, Л. В. Батліна, А. М. Богуш та ін.; наук. керівник акад. А. М. Богуш; за заг. ред. Л. В. Батліної. Тернопіль : Мандрівець. 2015. 200 с.

51. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Загальна психологія. навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 296 с.

52. Уманец Л. И. Формирование самооценки старших дошкольников в игровой деятельности : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.07 " Педагогическая и возрастная психология. К., 1984. 24 с.

53. Чернецька А. В., Степанова А. А. Розвиток комунікативних здібностей у дошкільників. Ростов-на-Д.: Фенікс, 2005. 154 с.

54. Чеснокова І. І. Особливості розвитку самосвідомості в онтогенезі. Принцип розвитку в онтогенезі. М., 1978. 390 с.

55. Шакуров Р. Х. Самолюбие детей (дошкольный возраст). М.: Прогресс, 1969. 176 с.

56. Щур В.Г. Методика изучения представления ребенка об отношениях к нему других людей. Психология личности. Теория и эксперимент М.: Детство-пресс, 2009. 101 с. URL: <https://smogendrr.ru/simplepsy/metodika-lesenka-shhur-v-g-metodika-izucheniya-predstavlenij-rebenka-ob-otnosheniyah-k-nemu-drugih-lyudej-psihologiya-lichnosti-teoriya-i-eksperiment-m-1982>

57. Яценко Т.В. Діагностика психічного розвитку дітей дошкільного віку. Методичний посібник. м. Кременчук. 2011. 84ст.

ДОДАТКИ

Додаток А

Глухівський дошкільного навчального закладу (ясла-садок) "Ромашка" Глухівської міської ради Сумської області.

**Старша група «Сонечки»,
експериментальна група (ЕГ)**

1. Артемова Вікторія
2. Бадулін Гліб
3. Балицький Артем
4. Богданович Марія
5. Бокатова Дарина
6. Борщ Мирон
7. Бублова Крістіна
8. Бут Кирило
9. Вовк Карина
10. Давиденко Сергій
11. Данильченко Данііл
12. Демиденко Данііл
13. Долгейко Давид
14. Єгоров Марк
15. Ільченко Олег
16. Заруба Ліза
17. Захаров Тимофій
18. Котляк Анна
19. Коновалов Артем
20. Мамай Матвій
21. Матушкін Гліб
22. Максименко Марина
23. Минута Альбіна
24. Прівалова Марія
25. Сашельова Діана
26. Степанченко Уляна
27. Тимчено Роман
28. Халімоненко Марія
29. Чалий Іван
30. Шкамирда Микола
31. Юрченко Богдан

**Старша група «Капітошка»,
контрольна група (КГ)**

1. Андрійченко Аліна
2. Бабейко Роман
3. Баранова Олена
4. Богданова Карина
5. Бокова Ірина
6. Вертюченко Сергій
7. Володько Марія
8. Дегтяр Анна
9. Дорошенко Іван
10. Довбиш Марина
11. Ілейко Аліна
12. Іванченко Михайло
13. Заводун Богдана
14. Журков Андрій
15. Жук Максим
16. Ковальова Дарина
17. Коганова Евеліна
18. Кот Богдан
19. Максименко Данило
20. Максимович Аліна
21. Нагорна Людмила
22. Нецімна Анна
23. Семенова Марина
24. Семченко Богдан
25. Федоряко Ольга
26. Чеботарьов Іван
27. Шакотько Олена
28. Шах Микола
29. Шихова Наталія
30. Шимко Алла

Додаток Б

«Шановні батьки! Анкетування проводиться з метою вивчення проблеми формування самооцінки у Ваших дітей у різних видах діяльності. Прочитайте, будь ласка, уважно запропоновані Вам запитання та надайте щирі відповіді. Анкетування є анонімним та не підлягає сторонньому розголошенню! Дякуємо за допомогу!».

1. Чи вважаєте Ви, що розвиток адекватної самооцінки є важливою якістю дитини дошкільного віку. Так_____Ні_____.

2. Як Ви думаєте, чи залежить розвиток у дитини адекватної самооцінки від її стосунків з іншими членами сім'ї. Так_____Ні_____.

3. Як ви можете охарактеризувати Вашу дитину: вона невпевнена у собі, сором'язлива, нерішуча, надміру обережна, гостро потребує підтримки і схвалення навколишніх, залежна від них. Так_____Ні_____.

4. Ваша дитина може проявляти паніку і розгубленість, якщо вона опиняється у незнайомих або ускладнених життєвих ситуаціях. Так_____Ні_____.

5. Якщо Ваша дитина стикається з невдачею чи неуспіхом у своїй діяльності, вона проявляє розпач, плач, іншу бурхливу негативну реакцію. Так_____Ні_____.

6. Чи легко Ваша дитина швидко знаходить спільну мову з незнайомими однолітками або дорослими. Так_____Ні_____.

7. Чи можете Ви володіти собою і зберігати спокій, навіть якщо вчинок Вашої дитини вивів Вас з рівноваги. Так_____Ні_____.

8. Чи можете Ви зізнатись Вашій дитині, що Ваші дії стосовно неї були неправильними. Так_____Ні_____.

9. Чи можете Ви у випадку, якщо були не праві, вибачитись перед Вашою дитиною. Так_____Ні_____.

10. Чи можете Ви розповісти дитині повчальну історію зі свого дитинства, яка показує Вас у не зовсім вигідному світлі.

Так_____Ні_____.

Ключ до анкети: 1. Так 1 Ні 0.

2. Так 1 Ні 0.

3. Так 0 Ні 1.

4. Так 0 Ні 1.

5. Так 0 Ні 1.

6. Так 1 Ні 0.

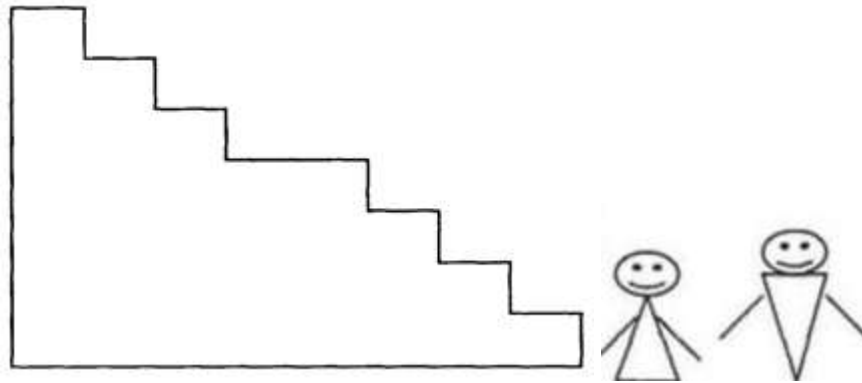
7. Так 1 Ні 0.

8. Так 1 Ні 0.

9. Так 1 Ні 0.

10. Так 1 Ні 0.

Методика "Сходишки" (авт. В.Г.Щур)

КЛЮЧ:

Неадекватно завищена самооцінка – не роздумуючи, ставить себе на найвищу сходинку; вважає, що мама оцінює його так само; аргументуючи свій вибір, посилається на думку дорослого: "Я хороший. Хороший і не інакше, це мама так сказала" (7 балів).

Завищена самооцінка – після деяких роздумів і коливань ставить себе на найвищу сходинку, пояснюючи свої дії, називає якісь свої недоліки і промахи, але пояснює їх зовнішніми, незалежними від неї, причинами, вважає, що оцінка дорослих в деяких випадках може бути трохи нижчою її власної: "Я, звичайно, хороший, але іноді лінуюся. Мама каже, що я неакуратний" (7 балів).

Адекватна самооцінка – обміркувавши завдання, ставить себе на 2 -у або 3-ю сходинку, пояснює свої дії, посилаючись на реальні ситуації і досягнення, вважає, що оцінка дорослого така ж або трохи нижче. (5-6 балів)

Занижена самооцінка – ставить себе на нижні сходинки, свій вибір не пояснює або посилається на думку дорослого: "Мама так сказала". (1-3 балів)

Якщо дитина ставить себе на **середню сходинку**, це може свідчити про те, що вона або не зрозуміла завдання, або не хоче його виконувати.

Діти із заниженою самооцінкою через високу тривожність і невпевненість в собі часто відмовляються виконувати завдання, на всі питання відповідають: "Не знаю". Діти із затримкою розвитку не розуміють і не приймають це завдання, діють навмання.

«Гидке каченя»

Було це колись влітку. Стара качка висиджувала чергове своє потомство. Вже з'явилося на світ шість гарненьких каченят. Залишилось діждатись одного. Це яйце було найбільше.

Каченятам дуже хотілось дізнатись, що ж там за лопухами, які прикривали їхнє гніздо. Та мама-качка не дозволяла їм далеко відходити від себе. Каченята галасували так, що їх крик почула стара гуска, яка проходила мимо. Побачивши яйце, на якому сиділа качка, гуска голосно сказала:

— Послухайся мене, краще покинь його. Це не качине яйце. Воно більш схоже на індиче чи страусине. Таке величезне! Індича ніколи не навчиться плавати.

І подибала далі. Та стара качка не звертала уваги на слова гуски, а терпляче сиділа на яйці. Через деякий час воно затріскотіло і з нього вилупилось довгоочікуване пташеня. Але воно було зовсім не таке, як всі інші, а велике, сіре і якесь жалюгідне. Каченята стали з нього глузувати, обзивати гидким. Та мама-качка заступалась за нього. Для неї воно було таке ж гарне і миле, як і всі інші діти.

Качка попрямувала до води і перша стрибнула туди, а за нею слідом хлюпнулись і всі каченята. Вони старанно перебирали лапками і пливли. Не відставало від них і гидке каченя. Та коли качка із своїм виводком прийшла на пташник, то всі його мешканці — кури, гуси, індики, стовпилися навколо сірого каченяти і заходились його штовхати, клювати. Дівчинка, що годувала птицю, навіть відштовхнула його ногою і розсипала зерно подалі від гидкого каченяти.

З цього часу в каченяти розпочалось важке життя. Одного разу воно вибігло до озера, де в очереті жили дикі качки. Тут його не проганяли, але й дружити з ним ніхто не хотів. Каченя вже звикло, що всі насміхаються над ним і називають виродком. Та тільки б не проганяли його, дозволили зостатись на озері і жити тут. Через деякий час дикі качки полетіли. Каченя знову залишилось саме. Йому було дуже сумно і самотньо.

Одного разу каченя побачило на озері прегарних білосніжних птиць. Вони величаво плавали по озеру. Воно дивилось на них і подумки заздрило. Тим часом лебеді, так звали тих птиць, махнули крилами і полетіли.

Дні минали, і потихеньку прийшла зима. Для каченяти настали нестерпно важкі часи. Цілими днями воно плавало без відпочинку, щоб не дати воді замерзнути. Багато бід і неприємностей спіткало каченя тієї зими. Не раз стояло воно на порозі смерті і лише чудом залишилось живим.

Та ось нарешті настала весна. Каченя навчилось вже добре літати. Одного разу воно опинилось на тому самому місці, де вперше побачило лебедів. Каченяті дуже хотілось побачити тих птахів знову. Так воно й сталося. Причаївшись в кущах, воно з заздрістю спостерігало за величними птахами, які плавно плавали по озеру. Набравшись сміливості, каченя вирішило підпливти до цих птахів. «Нехай вони мене краще заклюють за мою потворність. Краще смерть, ніж знущання качок і курей, ніж самотність і зимова холоднеча» — вирішило каченя і виплило із своєї схованки.

Тут сталося диво. Прекрасні птахи оточили гидке каченя.

— Ніколи ми не бачили такого прекрасного лебедя, — промовили вони.

Каченя глянуло в воду і побачило там себе — прегарного білого лебедя. Гидке каченя не могло повірити своїм очам, але це була правда. Лебеді прийняли його до свого гурту і юний лебідь став окрасою їхньої зграї. Люди, які приходили до озера погодувати лебедів, не переставали захоплюватись його красою.

Бесіда за запитаннями:

- Яке яйце тріснуло останнім? Що здивувало у цьому каченяті?
- Чому каченя вважали гидким?
- Як пташине подвір'я прийняло гидке каченя?
- Хто його захищав?
- А чи проявляло каченя злість в у відповідь?
- Чому гидке каченя вирішило втекти?
- Як ви думаєте, правильно вчинило каченя, коли вирішило втекти?
- Чому каченя охопив незвичайний сум, коли він побачив трьох лебедів.
- Яке рішення воно прийняло?
- Яке перетворення трапилось із гидким каченям? Чи були тут використані якісь чари?
- Як тепер стали сприймати птаха оточуючі?
- Як ви думаєте, що було б, якби каченя народилось таке, як усі?
- А чи було воно насправді гіршим за інших?

Маленьке каченя був добрим і великодушним, навіть коли усі мешканці двору його ображали і проганяли його лише через те, що воно було не схоже на жодного з пташиних мешканців, воно не стає злим, не звинувачує їх, а шукає причину в собі, не втрачає надії, бореться за виживання, прагне любові. В кінці кінців каченя вже було повірило у свою потворність і начебто змірилось, але настав час, і воно не могло більше терпіти нескінченні напасті, і вирішило піти з життя, адже таким йому спокою в цьому світі не буде. Але виявляється, що пройшов час і каченя само стало прекрасним лебедем. А все тому, що на подвір'ї не було лебедів, і всі птахи порівнювали гидке каченя з собою. Але чи було насправді каченя гидким? Може просто воно було не схожим на інших? Може це сталось так, тому що на подвір'ї не було лебедів, і всі птахи порівнювали гидке каченя з собою.

У ході бесіди ми разом з дітьми робимо висновок: зовнішність – не головне, навіть якщо тебе вважають негарним і гидким, навіть, якщо ти не схожий на інших, головне – це залишатися собою, вірити в себе, і тоді ти неодмінно перетворишся в прекрасного лебедя і обов’язково знайдеш свою “зграю”. Казка вчить нас менше звертати увагу на зовнішній вигляд людини, а більше на вчинки. Вчить не здаватися перед труднощами. вчить вірити в себе і свої здібності. Вчить не зазнаватися чогось добившись, а завжди зберігати добро в своєму серці.

«Троє поросят».

Були собі на світі троє поросят. Троє братів. Всі однакові на зріст, кругленькі, рожеві, з однаковими веселими хвостиками. Навіть імення в них були схожі. Звали поросят: Ніф-Ніф, Нуф-Нуф і Наф-Наф. Все літо вони перекидалися в зеленій траві, грілися на сонечку, ніжилися в калюжах. Та ось надійшла осінь. Сонце вже не так добре припікало, сиві хмари тягли над поживклим лісом.

– Пора нам подумати про зиму, – сказав якимось Наф-Наф своїм братам, прокинувшись рано-вранці. – Я вже тремчу від холоду. Ми можемо застудитись. Треба нам збудувати будинок і зимувати разом під одним теплим дахом.

Але його братам не хотілося братись за роботу. Куди приємніше останніми літніми днями гуляти й стрибати по лузі, аніж рити землю і тягати каміння.

– Встигнемо! До зими ще далеко. Ми ще погуляємо, – сказав Ніф-Ніф і перекинувся через голову.

– Коли треба буде, я сам собі збудую дім, – сказав Нуф-Нуф і ліг у калюжу.

– І я так само, – додав Ніф-Ніф.

– Ну, як собі хочете. Тоді я сам один будувавиму собі дім, – сказав Наф-Наф.

– На вас не чекатиму.

З кожним днем все холоднішало і холоднішало. Але Ніф-Ніф та Нуф-Нуф не поспішали. Вони й думати не хотіли про роботу. Вони байдикували з ранку до вечора. Тільки те й робили, що гралися у свої поросячі ігри, стрибали й перекидалися.

– Сьогодні ми ще погуляємо, – казали вони, – а завтра зранку візьмемось до діла.

Але й наступного дня вони казали те ж саме. І тільки тоді, коли велика калюжа край дороги стала щоранку вкриватися тоненькою корочкою льоду, ліниві брати сгодилися нарешті працювати. Ніф-Ніф зметукував, що найшвидше і найпростіше збудувати будинок з соломи. Ні з ким не порадившись, він так і зробив. Вже до вечора його хатка була готова. Ніф-Ніф поклав на стріху останню соломину і, дуже задоволений своєю хаткою, весело заспівав:

Хоч півсвіту обійти.

Обійти, обійти,

Кращу хатку не знайти,

Не знайти, не знайти!

Наспівуючи цю пісеньку, він пішов до Нуф-Нуфа.

Нуф-Нуф неподалік теж будував собі хатку.

Він намагався якнайшвидше покінчити з цією нудною й нецікавою справою. Спочатку, так само як і брат, він хотів збудувати собі хатку з соломи. Але потім вирішив, що в такій хаті взимку буде дуже холодно. Хата буде міцніша й тепліша, якщо її збудувати з гілок і тонких лозинок. Так він і зробив. Він забив у землю кілки, заплів їх лозинами, на покрівлю навалив сухого листя, і до вечора будинок був готовий. Нуф-Нуф з гордістю обійшов його кілька разів навколо і заспівав:

А у мене гарний дім,
Добрий дім, теплий дім!
Не злякають дощ і грім,
Дощ, і грім, дощ і грім!

Не встиг він закінчити пісеньку, як з-за кущів вибіг Ніф-Ніф.

– Ну, ось і твій будинок готовий! – сказав Ніф-Ніф братові. – Я ж казав, що ми й самі впораємось із цим ділом! Тепер ми вільні і можемо робити все, що нам схочеться!

– Ходімо до Наф-Нафа і подивимось, який він собі побудував будиночок! – сказав Нуф-Нуф. – Щось давно ми його не бачили!

– Ходімо, – згодився Ніф-Ніф.

І обидва брати, дуже задоволені тим, що їм вже не треба ні про що турбуватись, зникли за кущами.

Наф-Наф ось уже кілька днів займався будівництвом. Він натягав каміння, намісив глини і тепер, не поспішаючи, будував собі надійний, міцний будинок, де можна було б сховатись од вітру, дощу й морозу. Він зробив у будинку важкі дубові двері з засувом, щоб вовк із сусіднього лісу не міг до нього залізти. Ніф-Ніф і Нуф-Нуф застали брата за роботою.

– Що ти будуєш? – в один голос вигукнули здивовані Ніф-Ніф та Нуф-Нуф. – Що це, будинок для поросяти чи фортеця?!

– Будинок для поросяти повинен бути фортецею! – спокійно відповів Наф-Наф, не кидаючи роботи.

– Чи не збираєшся ти з кимось воювати? – весело хрокнув Ніф-Ніф і підморгнув Нуф-Нуфові.

І обидва брати так розвеселилися, що їх верещання та хрокання розляглися на весь лужок. А Наф-Наф, незважаючи ні на що, і далі мурував собі стіну свого будинку, мугикаючи під ніс пісеньку:

Я, звичайно, не дурний,
Не дурний, не дурний!
Дім будую кам'яний,
Кам'яний, кам'яний!
Тут мене страшний хижак,
Злий хижак, злий хижак
Не дістане вже ніяк,
Аж ніяк, аж ніяк!

– Про якого це він хижака? – спитав Ніф-Ніф у Нуф-Нуфа.

– Це я про вовка! – відповів Наф-Наф і поклав ще один камінь.

– Бач, як він боїться вовка! – сказав Ніф-Ніф.

– Він боїться, що його з'їдять! – додав Нуф-Нуф. І брати ще дужче розвеселились.

– Які тут можуть бути вовки? – сказав Ніф-Ніф.

– Ніяких вовків нема! Він просто боягуз! – додав Нуф-Нуф.

І обидва почали пританцьовувати і співати:

Не страшний нам сірий вовк
 Сірий вовк, сірий вовк!
 Де він ходить, дурень вовк,
 Сивий вовк, хижий вовк?

Вони хотіли подражнити Наф-Нафа, але той навіть не оглянувся.

– Ходім, Нуф-Нуфе, – сказав тоді Ніф-Ніф. – Нам тут нема чого робити!

І два хоробрі братики пішли гуляти. Дорогою вони співали й танцювали, а коли ввійшли у ліс, то так розшумілися, що розбудили вовка, який спав під сосною.

– Що за шум? – незадоволено пробуркотів злий і голодний вовк і поскакав до того місця, звідки лунали вереск і хрокання двох маленьких дурних поросятко.

– Ну, які тут можуть бути вовки! – казав у цей час Ніф-Ніф, який вовків бачив тільки на малюнках.

– Ось ми як схопимо його за ніс, то знатиме! – додав Нуф-Нуф, який теж ніколи не бачив живого вовка.

– Повалимо, та ще й зв'яжемо, та ще й ногою отак, отак! – розхвастався Ніф-Ніф і показав, як вони розправлятимуться з вовком.

І брати знову розвеселилися і заспівали:

Не страшний нам сірий вовк,
 Сірий вовк, сірий вовк!
 Де він ходить, дурень вовк,
 Сивий вовк, хижий вовк?

І раптом вони побачили справжнього живого вовка! Він стояв за великим деревом, і в нього був такий страшний вигляд, такі злі очі і така зубата паща, що в Ніф-Ніфа і Нуф-Нуфа по спинках перебіг дроз і тонкі хвостики дрібно-дрібно затремтіли. Бідні поросятка не могли навіть поворухнутися від жаху.

Вовк приготувався до стрибка, клацнув зубами, моргнув правим оком, але поросята раптом схаменулись і зі страшним вереском кинулися навітки.

Ніколи ще їм не доводилось так швидко бігати!

Здіймаючи хмари куряви, вони бігли кожен до свого будинку, аж п'яти мигтіли!

Ніф-Ніф перший добіг до своєї солом'яної хатки і ледве встиг хряснути дверима перед самим носом вовка.

– Зараз же відімкни двері! – прогарчав вовк. – А то я їх виламаю!

– Ні! – хрокнув Ніф-Ніф. – Я не відімкну!

За дверима чути було дихання страшного звіра.

– Зараз же відімкни двері! – прогарчав знову вовк. – А то я так дмухну, що весь твій дім розлетиться!

Але Ніф-Ніф від страху нічого вже не міг відповісти. Тоді вовк почав дмухати: «Х-х-х-у-у-у!» Зі стріхи хатки злітали соломинки, стіни її тряслися. Вовк ще раз набрав повні груди повітря і дмухнув удруге: «Х-х-х-у-у-у!»

Коли вовк дмухнув утретє, хатка розлетілася на всі боки, начебто на неї налетів ураган.

Вовк клацнув зубами перед самим п'ятачком маленького поросяти. Але Ніф-Ніф спритно вислизнув і кинувся тікати. За хвилину він був уже біля дверей Нуф-Нуфа.

Ледве встигли брати замкнутися, як почули голос вовка:

– Ну, тепер я з'їм вас обох!

Вовк почав дмухати. Дім трохи покосився. Вовк дмухнув удруге, потім утретє, потім учетверте.

З даху злітало листя, стіни дрижали, але дім все ж такі ще стояв. І тільки коли вовк дмухнув п'ятий раз, дім захитався і розвалився. Самі тільки двері ще деякий час стояли посеред руїн. Охоплені жахом, поросята кинулись тікати. Від страху їм відбирало ноги, кожна щетинка тремтіла, носи пересохли. Брати бігли до будинку Наф-Нафа. І ледь живі підбігли тим часом до будинку Наф-Нафа. Брат швидко впустив їх у дім. Бідні поросята були такі налякані, що нічого не могли вимовити. Вони мовчки кинулись під ліжку і там причаїлися.

Наф-Наф одразу здогадався, що за ними гнався вовк. Але йому не було чого боятися в його кам'яному будинку. Він хутко зачинив двері на засув, сам сів на дзиглик і голосно заспівав:

Тут мене страшний хижак,
Злий хижак, злий хижак
Не дістане аж ніяк,
Аж ніяк, аж ніяк!

Але тут постукали в двері.

– Хто стукає? – спокійним голосом спитав Наф-Наф.

– Відчиняй без балачок! – почувся грубий голос вовка.

– Ще чого! І не подумаю! – твердим голосом відповів Наф-Наф.

– Он як?! Ну, бережіться ж! Тепер я з'їм усіх трьох!

– Ану, спробуй! – відповів з-за дверей Наф-Наф, навіть не підвівшись із свого дзиглика. Він знав, що йому і братам нема чого боятися у міцному кам'яному будинку.

Тоді вовк втягнув у себе якнайбільше повітря і дмухнув щосили! Та скільки б він не дмухав, навіть найменшенький камінець не зрушив з місця. Вовк аж посинів від натуги.

Будинок стояв, як фортеця. Тоді вовк почав трясти двері. Але двері теж не піддавалися.

Вовк почав од злості шкрябати пазурами стіни будинку і гризти каміння, що з нього вони були складені. Але він тільки поламав собі кігті і попсував зуби. Голодному і злому вовкові нічого не лишалося, як забиратися геть. А три брати, три маленьких поросятка, дивилися йому услід і раділи, що вони так вдало провчили злого розбійника.

З того часу брати стали жити разом, під одним дахом. От і все, що ми знаємо про трьох маленьких поросят – Ніф-Ніфа, Нуф-Нуфа та Наф-Нафа.

Бесіда за запитаннями:

– Як звали братів поросятко?

– як би ви охарактеризували кожного з них?

– чому Нуф-Нуф і Ніф-Ніф не захотіли допомагати братам?

– А чому вони не будували собі хатку одну на двох, а кожен окремо?

– чому у Ніф - Ніфа і Наф - Нафа **будиночки розвалилися**, коли вовк на них подув, а у Нуф - Нуфа продовжував міцно стояти і навіть не похитнувся?

– чому **поросята** не доклали зусиль для того, щоб побудувати **будиночки** з міцних будівельних матеріалів, чому вони зробили роботу наспіх?

–давайте уявимо, що було б, якби и третій братик-поросятко виявився б ледачим?

–чи правильно Наф-Наф зробив, що пустив братів до себе? А як би вчинили ви?

–а чому він не став докоряти своїм братам, вони ж насміхались з нього?

–як би ви назвали Ніф-Ніфа и Нуф-Нуфа? А Наф-Нафа?

–хто з героїв вам подобається найбільше? Чому?

–давайте продовжимо казку, як ви гадаєте, що буде з поросятами далі, як вони будуть жити? Як ви думаєте, чи виправляться Ніф-Ніф и Нуф-Нуф, чи залишаться такими ж ледачими і легковажними?

Використовуючи сюжет казки «Троє поросят» ми разом з дітьми дійшли висновку, що не треба хвалитися перед своїми товаришами, братами та сестрами, потрібно в усьому допомагати один одному, що лише разом можна багато чого досягти; також слід думати про своє майбутнє, а не жити лише одним днем; не потрібно насміхатися над тими, хто хоче чогось досягнути в житті, а навпаки допомогти, порадити, підтримати, бо не зрозуміло, як завтра повернеться доля. Не треба лінуватись і свою справу треба робити на совість.

Працьовитий і завбачливий поросся, що побудував свій будиночок з каменів, рятує від злого Вовка не тільки сам себе, але і двох своїх легковажних братиків. Навіть самим маленьким діткам зрозуміло, що три поросяти залишаються живі саме завдяки міцному будиночку, збудованому з каменів, отже все найважливіше в житті слід робити серйозно і ґрунтовно.

Звертаємо увагу і на те, що мудрий Наф-Наф впустив братиків в свій міцний будиночок без докорів, але з братньою любов'ю. Так часто в житті і буває: працююча людина, яка серйозно підходить до виконання будь-якого важливого справи, враховує не тільки свої особисті інтереси, а й потреби оточуючих, і з радістю ділиться плодами своєї праці.

Заняття «Пізнання себе. Який Я?»

Мета заняття: формування у дитини дошкільного віку позитивного сприйняття себе, посилення відчуття власної значущості та індивідуальності, розвиток впевненості і самоповаги.

Привітання. Вправа «Дзвіночок». Вихователь і діти сідають у коло, кожна дитина по черзі бере маленький дзвіночок, дзвонить у нього та вітається із сусідом праворуч, лагідно називаючи його на ім'я і передає йому дзвоник.

Таке привітання задає у групі атмосферу рівності, кожна дитина має однакову кількість часу на привітання. Дітям це допоможе почуватися більш впевнено серед однолітків, сміливо проявляти власну індивідуальність, усвідомлювати власну значущість. Також проговорювання імені сусіда виховує уважність та повагу до інших.

Вправа «Хто ти?» Вихованцям пропонують познайомитись із найголовнішою для себе людиною у світі, портрет якої знаходиться у «чарівній скриньці». Діти зазирають у неї і бачать там сховане дзеркало і власне відображення у ньому. Далі проводиться бесіда за запитаннями:

- Хто ти? Розкажи про себе.
- Чим ти схожий з іншими дітками? Чим відрізняєшся?
- Що ти вмієш, що знаєш, що можеш?
- Що у тебе не виходить?
- Що хотів би змінити в собі?
- На кого хочеш бути схожий?

Вправа дає можливість дитині позбутися сором'язливості, навчитися говорити про себе позитивно, презентувати себе найкращим чином, бути уважною до однолітків, дізнатись про них щось нове, підвищити впевненість у собі та розкрити внутрішній потенціал. Дошкільники мають можливість побороти власний страх та невпевненість під час виступу перед однолітками, повірити у власні сили, бути позитивно сприйнятими оточуючими.

Вправа «Вгадай, хто Я?». Вихователь описує когось з групи, намагаючись відмітити такі особливості, які притаманні тільки цій дитині, а діти повинні вгадати за описом, про яку дитину йшлося.

– Діти, скажіть, а як ви вгадали, кого саме я описувала?

– А чи є ще у нас дітки у групі з такими ознаками?

Поступово робиться висновок, що кожна дитина індивідуальна, з притаманними тільки їй рисами. Так дитина старшого дошкільного віку збагачує власний образ Я, розширюючи уявлення про себе.

Гра «Компліменти». Мета: розвивати у дітей уміння помічати в оточуючих тільки хороше, говорити приємні слова. Діти утворюють коло, вихователь кидає м'ячик, той, хто вловить, говорить своїм друзям декілька добрих слів, слів-схвалень, потім бажає чогось доброго, і кидає м'ячик далі.

Вправа «Моя сила». Вихователь проводить бесіду за запитаннями:

– Якби ви потрапили у чарівну країну, у кого ви б перетворились? А чому?

– Які неприємності з вами можуть трапитись?

– Що вам допоможе впоратися з ними?

Після обговорення дітям пропонується виготовити з пластиліну той чарівний предмет, який захищатиме їх у разі виникнення будь-яких труднощів.

– А тепер покладіть своїх чарівних помічників у свої шафки, ви заберете їх додому, і у разі виникнення труднощів знайдете їх предмет і згадаєте про те, що він є для вас захистом і силою.

Дана вправа трансформує страхи на впевненість дитини у собі, дозволяє ствердити конструктивним чином її внутрішнє «Я»

Прощання. Вправа «Дзвіночок». Діти по черзі бере дзвіночок, дзвонить у нього та називає те, що йому сьогодні сподобалось на занятті, далі передає дзвіночок сусіду. Вправа дає можливість підвести підсумки заняття, закріпити пройдений матеріал, сформувані у дошкільників позитивне ставлення до однолітків і до себе.

Особливості самооцінки у дошкільному віці

Мета: сформувати у батьків розуміння проблеми адекватної самооцінки дитини дошкільного віку, розкрити важливість даного явища як чинника особистісного розвитку дитини-дошкільника.

Знайомство. Батьки займали своє місце у групі, кожен з них по черзі презентував себе та розповідав про власну дитину протягом декількох хвилин.

Бесіда з батьками. Мета: виявити рівень обізнаності батьків стосовно досліджуваної проблеми, розкрити сутність поняття адекватної самооцінки дитини дошкільного віку та важливість її сформованості у повсякденному житті. Батькам задавались запитання: а) що таке самооцінка? які типи самооцінки ви знаєте? б) як ви думаете, чи впливає самооцінка на досягнення дитини у навчанні? в) яким чином дитина може самостверджуватись у дошкільному віці? Відбувалось обговорення отриманих відповідей.

Інформаційне повідомлення. Мета: ознайомити батьків з типам самооцінки, дати їх короткий опис та пояснення, і основними стратегіями розвитку адекватної самооцінки у дітей дошкільного віку.

Підведення підсумків. Батькам дається завдання протягом тижня спостерігати за поведінкою власної дитини з метою виявлення у неї проявів певного рівня самооцінки.

Семінар на тему: «Вплив педагогічного стилю спілкування батьків на розвиток адекватної самооцінки дитини дошкільного віку»

Мета: ознайомити батьків з основними стилями педагогічного спілкування у родині, обґрунтувати вплив обраного стилю на формування адекватної самооцінки їхньої дитини, надати практичні рекомендації підвищення ефективності міжособистісних взаємин з дитиною у родині.

Привітання. Батьки сідали у коло і кожен по черзі разом із експериментатором обговорював результати виконаного домашнього завдання, труднощі, з якими зіштовхнулись та ефективні шляхи їх подолання.

Бесіда з батьками. Ми запитували батьків: а) які на вашу думку існують стилі педагогічного спілкування батьків з дітьми? б) які методи заохочення та покарання існують у вашій родині? Як реагує на них дитина?

Інформаційне повідомлення. Ми ознайомили батьків зі стилями педагогічного спілкування і з тим, як саме стиль спілкування батьків впливає на розвиток особистості дитини, зокрема на формування у неї адекватної самооцінки.

Рольова гра «Стилi батьківського спілкування батьків з дитиною». Усіх учасників ділимо на три команди. Учасникам гри потрібно було показати певний стиль батьківського спілкування у родині: авторитарний, ліберальний, демократичний, а інші мали його відгадати. Після завершення рольової гри відбулось обговорення переваг і недоліків кожного із вище зазначених стилів педагогічного спілкування батьків у родині та їх вплив на поведінку їхньої дитини, було надано батькам ефективні поради щодо спілкування з дитиною.

Підведення підсумків. Рефлексія. Після завершення семінару батькам було дано завдання визначити їхній стиль педагогічного спілкування з дитиною у родині, зафіксувати 2–3 проблемні ситуації, через які у них найчастіше траплялися конфлікти з дитиною та протягом тижня дотримуватися таких правил та порад: а) обіймайте вашу дитину мінімум 4 рази протягом дня; б) 15 хвилин на день проводьте з нею час разом (ліплення, малювання, гра тощо); в) застосовуйте слова підтримки та заохочення стосовно вашої дитини не менше ніж 3 рази на день.

Поради щодо особливостей виховання дітей різних категорій:

1. Ви маєте оцінювати результати діяльності або поведінку дитини, а не її особистість. Дотримання цієї тези у практиці поведінки сприятиме об'єктивній оцінці успіхів і досягнень дитині

2. Дитина має відчувати з боку дорослого довіру до себе. Під час здійснення нею будь-якої діяльності бажано не втручатися, не відволікати її від зосередженої роботи. Натомість допомагати опосередковано і то лише у разі об'єктивної необхідності. Варто надавати більше самостійності: приймати власні рішення, здійснювати свої вибори.

3. Якщо дитина має занижену самооцінку, варто:

- постійно підтримувати у її починаннях, висловлювати впевненість у її можливостях («Я вірю, що ти зможеш!»);
- разом з малюком пригадати ситуації, коли вона досягала успіху;
- налаштовувати її на позитивний результат, на прикладання зусиль щодо переборення труднощів;
- обирати завдання так, щоб виникали ситуації успіху;
- обговорювати діяльність та виявляти причини успішності-неуспішності, тим самим формувати вміння адекватно оцінювати свої можливості.

4. По відношенню до дитини, яка має завищену самооцінку варто:

- звертати її увагу на допущені помилки, безвідповідальність до певної діяльності, завдання;
- застерігати від надмірної самовпевненості, наводити приклади негативних наслідків надмірної впевненості, зокрема складності у спілкуванні з однолітками;
- ілюструвати результати самовпевненої поведінки прикладами з життя та з допомогою художньої літератури та перегляду мультфільмів;
- не надавати необ'єктивну високу оцінку досягнень та поведінки;
- вправляти дошкільника в вмінні адекватно себе оцінювати та визнавати чесноти та високі досягнення однолітків;
- культивувати правдивість, чесність, совісність як найвищі моральні чесноти;
- уникати прямих підказок дитині щодо способів дій або розв'язання проблеми замість неї.

Методичні рекомендації батькам щодо формування адекватної самооцінки дитини дошкільного віку

1. Привчайте свою дитину дотримуватися суспільно прийнятих правил поведінки у родині, виявляючи послідовність, спокійне та доброзичливе ставлення стосовно неї. Ставте перед дитиною досяжні вимоги. Обов'язково переконайтесь у тому, що вона правильно зрозуміла усі ваші настанови.

2. Не розмовляйте підвищеним тоном з дитиною та оточуючими вас людьми у її присутності. Дитина схильна копіювати як позитивну, так і негативну модель поведінки дорослих.

3. Намагайтеся більше проводити час разом з вашою дитиною – малюйте, конструйте, ліпіть з пластиліну казкових персонажів, робіть аплікації відповідно до пори року, грайте у рухливі ігри, придумуйте разом казки, танцюйте, переглядайте мультфільми, готуйте смачні страви тощо. У процесі сумісної діяльності ставтеся до дитини як до рівнозначного партнера, інколи навіть просіть у неї про допомогу, запитуйте про пораду.

4. Навчаючи дитину правилам поведінки та моральним нормам, прийнятим у суспільстві, слідкуйте за тим, щоб ви самі були для неї взірцем поведінки. Адже дитина не здатна сприймати настанови дорослого у тому випадку, коли він сам їх не дотримується, у неї починає формуватися подвійна система цінностей, що у подальшому призводить до порушення її гармонійного розвитку.

5. Коли ви щось дитині забороняєте, подбайте про те, щоб вона зрозуміла аргументи вашого рішення, вкажіть їй на ймовірні наслідки. Під час розмови з дитиною дуже важливо, щоб вона погодилася з вами.

6. Зверніть увагу на те, що спільну діяльність з дитиною необхідно організовувати у формі гри. Під час гри дитина дошкільного віку ефективніше засвоює нові знання, правила поведінки у соціумі, цінності та моральні норми,

досвід, що дозволяє їй швидко та успішно адаптуватися до навколишнього середовища, бути позитивно прийнятою оточуючими.

7. Завжди оцінюйте дитину та її досягнення з оглядом на неї як на особистість, а не згідно з результатом, який вона отримала. Відповідним чином оцінюйте успіхи і невдачі дитини, адже вона схильна сприймати зауваження дорослого особисто. Саме тому, якщо вона зазнала невдачі у якомусь виді діяльності, слід зазначити, що ви любите і цінуєте її, і що поразка ніяким чином не вплине на ваше ставлення до неї. Допоможіть їй наступний раз впоратися з поставленим завданням та обов'язково похваліть за її наполегливість та отриманий результат.

8. Будуйте стосунки зі своєю дитиною на основі любові, поваги і логіки. Навчайте її вчитися на власних помилках, робити правильні висновки, долати перешкоди і не боятися невдач у майбутньому. Зважливе, співчутливе ставлення до проблем дитини, має значний виховний потенціал, що сприяє формуванню у неї конструктивного самоствердження, адекватної самооцінки, відповідальності за свої вчинки, впевненості у собі, самостійності, співпереживання, доброзичливості, комунікативності.

9. У дошкільному віці дитина ставить батькам безліч запитань. Навчіться приділяти їй більше часу, даючи відповіді на її запитання спокійним, довірливим тоном, будьте терплячими. Ваша відповідь має бути простою і зрозумілою для дитини і в той час лаконічною. Пам'ятайте, що саме в цей віковий період ви закладаєте міцний фундамент подальших дружніх взаємин зі своєю дитиною.

10. Втішайте і підтримуйте дитину під час проходження проблемних ситуацій, коли вона відчуває себе вразливою та покинутою. Беріть участь у її житті, інтересах, справах, заохочуйте її пізнавальні інтереси, допитливість. Це сприятиме формуванню у неї відчуття безпеки та твердої переконаності у тому, що яка б ситуація не трапилася, у неї є надійна підтримка у родинному колі.